

ΡΑΔΙΟ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΕΤΟΣ Β' - ΑΡΙΘ. 3

ΜΑΡΤΙΟΣ 1939

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κ. ΚΟΤΖΙΑ	Ὑπὲρ τοῦ Πρασίνου
Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΥ	Ἱστορία, Ἀρχαιολογία καὶ Καλλιτεχνία
Ε. ΣΚΑΣΣΗ	Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι
Φ. ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ	Τὰ Μυρίπνια ἀνθη
Ν. ΘΩΜΑΖΑΙΟΥ	Ἑλληνικὲς σελίδες
Γ. ΖΩΡΑ	Διονύσιος Σολωμὸς καὶ Ἰούλιος Σλοβάτσκι
Ι. ΜΟΥΡΕΛΛΟΥ	Ἡ Κρητικὴ ψυχὴ
Γ. ΜΩΡΑΪΤΗ	Ἡ διαφήμησι στὰ παλαιὰ κείμενα
Γς	Σύγχρονοι ἰταλοὶ λογοτέχναι διὰ τὴν Ἑλλάδα

Ἀπὸ τὴν Ἑλληνο-ιταλικὴν πνευματικὴν κίνησιν - Ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν τύπον - Διαλέξεις ραδιοφωνικῶν σταθμῶν Μπάρι καὶ Ρώμης μηνὸς Φεβρουαρίου.-Διάφορα

ROMA
Via Montello 5

1. - Ι. ΜΟΡΟ καθηγητού τῆς ἰταλικῆς φιλο-
λογίας: « Ἐρμηνεία τοῦ πρώτου ἔξματος
ἐκ τῆς Κολάσεως τῆς Θείας Κωμωδίας τοῦ
Δάντη ».
2. - Γ. ΜΥΛΩΝΟΓΙΑΝΝΗ, λογοτέχνου καὶ
δημοσιογράφου: « Ὁ περιοδικὸς τύπος στὴν
Ἑλλάδα ».
3. - Α. ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ, Γενικοῦ Γραμματέως
τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Κρήτης καὶ Νο-
μάρχου Ἡρακλείου: « Ἡ ἱστορικὴ ἐξέλι-
ξις τοῦ νομοῦ Ἡρακλείου ». Α'. Μέρος.
4. - Α. ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ: « Ἡ ἱστορικὴ ἐξέλι-
ξις τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου ». Β'. Μέρος.
5. - Α. Σ. Μητροπολίτου Σκύρου καὶ Καρυ-
στίας κ. κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ: - « Μὴ
προσευζόμεθα φαρισαϊκῶς... ».
7. - Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΥ, πρώην Προέδρου
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, καθηγητοῦ τοῦ
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: « Ἱστορία, Ἀρ-
χαιολογία, Καλλιτεχνία ».
8. - Ι. ΜΟΡΟ, καθηγητοῦ τῆς ἰταλικῆς φιλο-
λογίας: « Ἐρμηνεία τοῦ δευτέρου ἔξματος
ἐκ τῆς Κολάσεως τῆς Θείας Κωμωδίας τοῦ
Δάντου ».
9. - Ε. ΣΚΑΣΣΗ, Προπρυτάνεως καὶ τακτι-
κοῦ καθηγητοῦ τῆς Λατινικῆς φιλολογίας
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: « Ἑλληνες
καὶ Ρωμαῖοι ».
10. - Α. Ε. κ. Κ. ΚΟΤΖΙΑ, Ὑπουργοῦ - Διοι-
κητοῦ Πρωτευούσης. « Τὸ πράσινον εἶναι
ἡ ζωὴ μας ».
11. - Μ. ΒΑΪΑΝΟΥ, λογοτέχνου, ἀνταποκριτοῦ
τῶν ἑλληνικῶν μεταδόσεων Μπαρί ἐν Ἑλ-
λάδι: « Τὰ Καρδάμυλα τῆς Χίου, ἓνα χω-
ριὸ ἀπ' τὰ πλουσιώτερα τοῦ τόπου μας ».
12. - Α. Ε. κ. Κ. ΚΟΤΖΙΑ, Ὑπουργοῦ - Διοι-
κητοῦ Πρωτευούσης: « Ὑπὲρ τοῦ Πρασίνου ».
- Α. Σ. Μητροπολίτου Σκύρου καὶ Καρυ-
στίας κ. κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ: « Πά-
τερ ἡμῶν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐνώπιόν σου... ».
14. - Α. ΠΑΥΤΑ, Δημάρχου Ἀθηναίων: « Ἡ
ἐβδομάς τοῦ πρασίνου ».
15. - Ι. ΜΟΡΟ, καθηγητοῦ τῆς ἰταλικῆς φιλο-
λογίας: « Ἐρμηνεία τοῦ τρίτου ἔξματος
ἐκ τῆς Κολάσεως τῆς Θείας Κωμωδίας τοῦ
Δάντου ».
16. - Μ. ΜΑΝΟΥΣΚΟΥ, Δημάρχου Πειραιῶς:
« Γιὰ νὰ ἐκπολιτίσουμε τὸν Πειραιᾶ ».
17. - Ν. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ, μηχανικοῦ
- γεωπόνου: τέως καθηγητοῦ Πανεπι-
στημίου Θεσσαλονίκης: « Ἡ ἐορτὴ τοῦ
πρασίνου, ἐθνικὴ ἐορτὴ γιὰ τὴν Ἑλ-
λάδα ».
- Δ. ΖΩΓΡΑΦΟΥ, τμηματάρχου τοῦ Ὑ-
πουργείου Γεωργίας: « Τὸ πράσινον ».
18. - Π. ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΗ, Διευθυντοῦ Του-
ριστικῆς ἀναπτύξεως παρὰ τῷ Ὑφυπουρ-
γείῳ Τύπου καὶ Τουρισμοῦ, Προέδρου
Συλλόγου τῶν ἐξ Αἰγύπτου καὶ Σουδᾶν
Ἑλλήνων: « Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Αἰγύ-
πτου ».
19. - Α. Σ. Μητροπολίτου Σκύρου καὶ Καρυ-
στίας κ. κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ: « Ὅταν
τίθενται θρόνοι... ».
- Μ. Β. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ, Γενικοῦ γραμμα-
τέως τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας, Ὑποδι-
οικητοῦ τῆς Ἀγροτικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλ-
λάδος καὶ Προέδρου τῆς Ἐθνικῆς Συνο-
μοσπονδίας Συνεταιρισμῶν Ἑλλάδος: Ἡ
ἐβδομάς τοῦ πρασίνου ὡς ἐπίστεγασμα τῆς
δασικῆς πολιτικῆς τῆς Κυβερνήσεως ».
21. - Γ. ΚΟΚΚΙΝΑΚΗ, λογοτέχνου καὶ θε-
ατρικοῦ κριτικοῦ: « Ἀλέκος Λιδωρικῆς:
ἓνας νέος θεατρικὸς συγγραφεὺς ».
22. - Α. ΔΙΔΩΡΙΚΗ, λογοτέχνου καὶ θεατρικοῦ
συγγραφέως: « Τὸ θεατρικόν μου ἔργον ».
- Ι. ΜΟΡΟ, καθηγητοῦ τῆς ἰταλικῆς φιλο-
λογίας: « Ἐρμηνεία τοῦ τρίτου ἔξματος
ἐκ τῆς Κολάσεως τῆς Θείας Κωμωδίας τοῦ
Δάντου ».
23. - Α. ΖΑΧΟΥ, δικηγόρου παρὰ τοῖς Μικτοῖς
Δικαστηρίοις Αἰγύπτου: « Ἡ πείσις διὰ
τὴν ζωὴν μας ».
25. - Α. Ε. κ. Α. ΤΖΙΦΟΥ, Ὑφυπουργοῦ τῆς
Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας: « Πρὸς τοὺς Ἑλ-
ληνας ναυτικούς ».
26. - Α. Σ. Μητροπολίτου Σκύρου καὶ Καρυ-
στίας κ. κ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ: « Εἰς
τὰς ὄχθας τῆς Τιβεριάδος ».
28. - Ο. ΛΟΥΡΙΔΗ, ὀδοντιάτρου καὶ στοματι-
λόγου: « Πρακτικὲς ὁδηγίαι γιὰ τὸ στόμα
καὶ τὰ δόντια ».

ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΠΡΑΣΙΝΟΥ

Ραδιοφωνικὴ ἐκκλησις τοῦ Ὑπουργοῦ - Διοικητοῦ Πρωτευούσης κ. Κ. ΚΟΤΖΙΑ.

Τὴν Κυριακὴν, 12 Φεβρουαρίου, ἀρχίζει ἡ « Ἐβδομάς τοῦ Πρασίνου ».

Ἐνα ἑκατομύριον ἑκατὸν χιλιάδες ἄνθρωποι, ὅσοι περίπου εἶναι οἱ κάτοικοι τῆς Διοικήσεως Πρωτευούσης θὰ μετᾶσχουν ψυχικῶς εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἐκστρατείαν ποῦ ἔγινε ὑπὲρ τοῦ Πρασίνου ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου: θὰ φυτευ-
θοῦν 300-350.000 δένδρα.

Ἄλλ' αὐτὸ δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν. Ἐκεῖνο ποῦ εἶναι ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι
καθεὶς ἀπὸ ἡμᾶς ἐφύτευσε μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του βαθειὰ τὴν ἰδέαν τοῦ Πρασίνου.

Ἐπίστευσεν εἰς τὸ Πράσινον, ἀντελήφθη τὴν βαθυτέραν σημασίαν, ἔνοιωσε ὅτι
μόνον ἐὰν κατορθώσῃ νὰ πλησιάσῃ τὴν δημιουργίαν, ν' ἀγκαλιάσῃ τὸν Δημιουργόν, νὰ
τὴν ἐνσαρκώσῃ τελείως μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του, τότε καὶ ὁ ἴδιος ἀνυψώνεται ὡς
ἄνθρωπος καὶ προσφέρει ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ
μεγίστην ὑπηρεσίαν. Ἦδη ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς περιφερείας τῆς Διοικήσεως Πρω-
τευούσης μία καὶ μόνον φωνὴ ἀκούεται: ΠΡΑΣΙΝΟΝ.

Πράσινον διότι εἶναι τὸ χρῶμα τῆς ἐλπίδος, πράσινον διότι εἶναι ἡ χαρὰ, πρά-
σινον διότι μέσα σ' αὐτὸ ὑπάρχει ὁ Θεός, διότι ἀπὸ τὸ πράσινον ἡ τέχνη, ἀπὸ τὸ πρά-
σινον ἡ ποίησις, ἀπὸ τὸ πράσινον κάθε παλμὸς, κάθε δημιουργία. Δὲν εἴμεθα παν-
θεῖσταί, πιστεύομεν εἰς ἓνα καὶ μόνον Θεόν, τὸν Δημιουργόν, ὁ δὲ Δημιουργὸς εὐρίσκειται
ἐκεῖ ποῦ ὑπάρχει ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, καὶ πηγὴ τῆς ζωῆς εἶναι τὸ Πράσινον.

Ὅποιοι ἐνισχύει τὸ Πράσινον, ὅποιοι φτάσει νὰ νοιώσῃ βαθειὰ στὴν ψυχὴ του
τὸ Πράσινον, εἶναι σὰν νὰ κἀνῃ μία εὐχὴ στὸν Θεό, κάτι πιὸ πολύ, σὰν νὰ φέρῃ τὸν
ἑαυτὸ του κοντὰ στὸν μεγάλο Δημιουργό.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ

Ραδιοφωνική διάλεξις τοῦ τέως Προέδρου Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου κ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΥ

Πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι ἐδημιουργήθησαν καὶ διαδίδονται, κυρίως καὶ κατὰ βᾶσιν ἕνεκα τῆς φυσικῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἀνθρώπου νὰ μάθῃ πάντοτε περισσότερα. Τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνας τὸ ἐξέφραζον διὰ τῆς ἐξῆς φράσεως: «ὁ ἀνθρώπος φύσει ὀρέγεται τοῦ εἰδέναι», δηλαδή «ὁ ἀνθρώπος ἐκ φύσεως ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ». Ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῆς φυσικῆς ταύτης ὀρμῆς πρὸς μάθησιν γίνεται εἰς τὰ μικρὰ παιδιά, καὶ δι' αὐτῆς ταῦτα ἀποκτοῦν τὴν γνῶσιν τῶν ἀντικειμένων τοῦ περιβάλλοντος αὐτὰ κόσμου, τὰ ὀνόματα αὐτῶν, τὴν ἐσωτερικὴν τῶν φύσιν, ὅσον εἶναι δυνατόν, προσέτι δὲ τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν μηχανισμόν, ἤτοι τοὺς κανόνας αὐτῆς, ὥστε νὰ ἐκφράζουσι τὰς σκέψεις τῶν. Αὐτὴ εἶναι ἡ περιέργεια τῶν μικρῶν παιδίων, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἄλλοι μὲν γονεῖς ἐνοχλοῦνται, ἄλλοι δὲ θαυμάζουσι τὴν εὐφυΐαν τῶν τέκνων τῶν, πρὸς τὰ ὁποῖα πολλάκις δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ δώσουσι τὴν πρέπουσαν ἀπάντησιν. Τί εἶναι αὐτό, πατέρα; Τί σημαίνει ἡ λέξις αὔριον; Γιατί ἔκαμεν ὁ Θεὸς τὰ κουνούπια; Πῶς γίνεται ἡ βροχὴ; καὶ πλῆθος ἀμέτρητον ἐρωτήσεων διὰ τῶν ὁποίων τὸ παιδί ζητεῖ νὰ κατακτήσῃ καὶ κατακτᾷ τὸν κόσμον. Ἐπειδὴ δὲ ὅλα τὰ παιδιά, ἄνευ ἐξαιρέσεως, ἔχουσι αὐτὴν τὴν περιέργειαν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς μαθήσεως, ἤτοι τὴν ὄρεξιν τοῦ εἰδέναι, διὰ τοῦτο λέγομεν, ὅτι ἡ ὄρεξις αὐτὴ εἶναι ἔμφυτος καὶ τὴν ἔχουσι ὅλοι οἱ ἀνθρώποι οἱ ἐρχόμενοι εἰς τὸν κόσμον.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἐπιθυμοῦμεν νὰ μάθωμεν εἶναι διαφόρων εἰδῶν, διὰ τοῦτο ἀναλόγως αὐτῶν διακρίνομεν καὶ διαφόρους ὄρεξεις τῆς μαθήσεως, ἥ — μὲ ἄλλας λέξεις — «κλίσεις πρὸς σπουδὴν»: π. χ. ἂν παραλίπωμεν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν παιδίων νὰ μάθουσι πᾶν ὅ, τι προσπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ τὴν ἀπλὴν σκέψιν τῶν, ἔχομεν γεωργικὸν ἐνδιαφέρον, ποιμενικὸν ἐνδιαφέρον, οἰονδήποτε ἐπάγγελματικὸν ἢ ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον, φιλοσοφικὸν ἐνδιαφέρον κ. λ. π.

Τοιοῦτον εἶναι καὶ τὸ ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον.

Τὸ ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον προκαλεῖ τὸν ἀνθρώπον νὰ γνωρίσῃ τι ἔγινεν ἐν τῷ παρελθόντι. Θὰ τὸ ἐννοήσητε, ἂν σκεφθῆτε μὲ πόσῃ ἀνυπομονησίαν περιμένετε νὰ φθάσῃ ἡ ἑφημέρις, διὰ νὰ μάθητε τι ἔγινε χθές. Ἄν τὸ χθές αὐτὸ τὸ ἐκτείνητε εἰς τὸ πέρυσιν καὶ εἰς τὸν πρὸ ἑκατὸν καὶ τὸν πρὸ χιλίων καὶ ὑπερχιλίων ἐτῶν χρόνον ἔχετε πλήρη τὴν ἔννοιαν τῆς ἱστορικῆς ὄρεξεως, τοῦ ἱστορικῶ ἐνδιαφέροντος. Ὡστε ἡ ἱστορία ὡς ἐπιστῆμη καὶ οἱ ἱστορικοὶ ὡς ἐπιστήμονες γίνονται ἕνεκα τοῦ ἐμφύτου εἰς τὸν ἀνθρώπον ἱστορικῶ διαφέροντος καὶ ὑπηρετοῦσιν εἰς τοῦτο τὸ ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον. Θὰ ὑπάρχουσι δέ, ἐφ' ὅσον θὰ ὑπάρχουσι καὶ οἱ ἀνθρώποι, καὶ θὰ ὑπηρετοῦν τὴν ἱστορικὴν ἀνάγκην τῆς ψυχῆς αὐτῶν, δηλαδή θὰ βοηθοῦν αὐτούς, νὰ γνωρίζουσι τι ἔγινεν εἰς τὸ παρελθόν.

Ἄλλο συμπέρασμα ἐκ τῶν εἰρημένων εἶναι, ὅτι, ὅσον δήποτε πρακτικὸς καὶ ἂν γίνῃ ὁ βίος, ὅπουδήποτε καὶ ἂν ἀποβλέπῃ εἰς τὴν πλήρωσιν σωματικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, ποτὲ ὅμως δὲν θὰ ἀνατρέψῃ τὸν φυσικὸν νόμον, καθ' ὃν ὁ ἀνθρώπος ἔχει καὶ ψυχικὰς ἀνάγκας πλὴν τῶν σωματικῶν. «Ὅν ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἀνθρώπος».

Εἰς τὰς ἱστορικὰς ἐπιστῆμας ἀνήκει καὶ ἡ ἀρχαιολογία, ἐπειδὴ καὶ αὐτὴ ἀσχολεῖται μὲ τὸ παρελθόν. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν πρόκειται περὶ τῆς ἐρεύνης τοῦ βίου τῶν παλαιότερων χρόνων, τῆς ρυθμίσεως αὐτοῦ ὡς ἰδιωτικοῦ, δημοσίου, θρησκευτικοῦ κλ., ἰσχύουσιν ὅσα εἴπομεν περὶ τῆς ἱστορίας γενικῶς. Διότι ἱστορία βεβαίως εἶναι, ὅταν μανθάνομεν πῶς ἐκτιζοῦν τὰς πόλεις καὶ τὰς οἰκίας καὶ τοὺς ναοὺς τῶν οἱ παλαιότεροι ἀνθρώποι, ποῖα σκευὴ καὶ ἐπιπλα εἶχον, ποῖα προϊόντα παρήγεν ἡ βιοτεχνία τῶν, πῶς ἐπολιτεύοντο καὶ πῶς ἐκυβερνῶντο καὶ πῶς διέρρεον ὁ βίος τῶν.

Ἄλλ' ὑπάρχει ἐν τῇ ἀρχαιολογίᾳ καὶ κλάδος τις διαφέρων κάπως τῶν λοιπῶν. Εἶναι δὲ τοῦτο ἡ καλλιτεχνία. Αὕτη περιλαμβάνει περισσοτέρας ὑποδιαίρεσεις, διότι εἰς αὐτὴν ὑπάγεται ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ γλυπτικὴ, ἡ ζωγραφικὴ, ἡ μουσικὴ, ἡ ὀρχηστικὴ καὶ ἄλλαι τινές. Ὁ πολὺς κόσμος νομίζει γενικῶς, ὅτι ἀρχαιολογία εἶναι ἡ ἀσχολία μὲ τὰ ἀγάλματα. Καὶ ἄλλοι μὲν θαυμάζουσι ὡς ἐμβρόντητοι τὴν ἀσχολίαν αὐτὴν χωρὶς νὰ τὴν ἐννοοῦν, ἄλλοι δὲ ἰσχυρίζομενοι, ὅτι εἶναι πρακτικὸν κατὰ τὴν σκέψιν, δὲν τιμοῦν τὴν ἀσχολίαν, διότι οὔτε τροφὴν παράγει, οὔτε ἄλλο τι χρήσιμον εἰς τὸν ὑλικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου δίδει. Πρὸς τί λοιπὸν ἡ δαπάνη δι' ἀνασκαφάς, διὰ ἰδρύσεις μουσείων καὶ διὰ συντήρησιν ἀρχαιολόγων; Ἀποροῦν δὲ καὶ πῶς οἱ ἀρχαιολόγοι, ἀνθρώποι μορφωμένοι, χάνουσι τὸν καιρὸν τῶν, ἀσχολούμενοι μὲ τιαύτην ἄκαρπον ἐργασίαν.

Ἡ ἀπάντησις εἰς ταῦτα εἶναι, ὅτι ἀληθῶς ἡ περὶ τὴν καλλιτεχνίαν ἔρευνα καὶ ἀσχολία καὶ προσοχὴ δὲν παράγει ἄρτον, δὲν εἶναι μαγειρικὴ παρασκευάζουσα εὐγευστα ἐδέσματα καὶ δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν θεραπείαν τοῦ στομάχου ἢ τὴν πλήρωσιν ὑλικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ καλλιτεχνία θεραπεύει ψυχικὰς ἀνάγκας. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει αὐτοὺς ὀρμὰς καὶ ὀρέγεται τοῦ καλοῦ, τὸ ὁποῖον ἀντιλαμβάνεται διὰ τῆς ἀκοῆς ἢ διὰ τῆς ὁράσεως. Θὰ τὸ ἐννοήσητε, ἂν σκεφθῆτε τὸν πρωτόγονον ἢ τὸν πάμπτωχον ἀνθρώπον. Οὗτος ἔχει πρὸ αὐτοῦ τὸν ἀγῶνα περὶ ὑπάρξεως, τὸν ἀγῶνα νὰ εὕρῃ τροφὴν. Ὅταν τὴν εὕρῃ καὶ κορεσθῇ καὶ εὐχαριστηθῇ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ τραγουδήσῃ. Τὸ τραγούδι δὲν τρώγεται οὔτε πίνεται, δὲν εἶναι τροφή, δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν πλήρωσιν ὑλικῆς τινος ἀνάγκης, ἀλλ' εἶναι ἀπαίτησις τῆς ψυχῆς. Ἴδου ἡ βᾶσις τῆς καλλιτεχνικῆς ροπῆς καὶ τῆς μερίμνης περὶ μουσικῆς καὶ τῆς ἰδρύσεως τῶν Ὠδείων καὶ τῶν Θεάτρων.

Ὁ ἀνθρώπος ἔχει προσέτι ἀνάγκην νὰ εὕρῃ σπήλαιόν τι ἢ νὰ κατασκευάσῃ καλύβην, διὰ νὰ προστατευθῇ κατὰ τῶν στοιχείων, τοῦ ψύχους, τῆς ζέστης, τῆς βροχῆς κλπ. Ἡ καλύβη εἶναι ἀνάγκη τοῦ ὑλικῶ βίου. Ὅταν τὴν ἀποκτήσῃ, ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν διακοσμήσῃ καὶ θὰ ἀγοράσῃ εἰκόνας τῆς Γενοβέφας ἢ ἄλλας εἰκόνας πολέμων, γυναικῶν ἢ ἀνδρῶν, κυνηγίων, τοπίων κλπ., καὶ θὰ τὰς καρφώσῃ εἰς τὸν τοῦτον. Αἱ εἰκό-

νες αὐται οὔτε τρώγονται οὔτε πίνονται οὔτε κάμνουν ἰσχυρότερον τὸ ἄσυλον τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ θεραπεύουν καλλιτεχνικὴν ροπὴν καὶ ἀνάγκην αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει, ἀν ἀντὶ εἰκόνων ἀγοράσῃ ἐκμαγεῖον γύψινον τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου ἢ τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους κλ. Ἴδου ἡ βάσις, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἡ ἕδρυσις τῶν Σχολῶν τῶν Καλῶν Τεχνῶν, τῶν Πινακοθηκῶν, τῶν καλλιτεχνικῶν Μουσείων. Εἰς τὴν αὐτὴν βάσιν στηρίζεται καὶ πᾶσα καλλιτεχνικὴ ροπὴ πάσης βιοτεχνίας, π. χ. ὁ ἐπιπλοπιὸς δὲν ἀρκεῖ νὰ κατασκευάσῃ ἐν κἀθισμα ἢ ἄλλο σκεῦος στερεόν, ἀλλὰ πρέπει νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸ καὶ κομψὸν σχῆμα. Ἐπίσης ὁ κλινοπιὸς, ὁ ράπτῃς, ὁ κουρευὴς κλ., δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὴν πρακτικῶς ἀναγκαίαν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου των, ἀλλὰ αἰσθάνονται ἰδίαν ψυχικὴν ἀνάγκην καὶ ὑποχρέωσιν πρὸς τὸ ὑπηρετούμενον κοινὸν νὰ ἀναμειξῶσι καλλιτεχνικὰ στοιχεῖα εἰς τὰ προϊόντα ἢ τὰ ἔργα των πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν καλλιτεχνικῶν ψυχικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου.

Τούτων τῶν ψυχικῶν καλλιτεχνικῶν ἀναγκῶν ὑπηρετᾶται καὶ θεραπευταὶ εἶναι οἱ ἀρχαιολόγοι καὶ θὰ ὑπάρχωσιν, ἔστωσαν καὶ ὀλίγοι, ἐφ' ὅσον ὁ ἀνθρώπος θὰ ὑπάρχῃ οἷος εἶναι.

Προσθέτομεν δὲ ὅτι καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἔχει ὁμοίαις ἀπαιτήσεις ἡ καλλιτεχνικὴ ἰδιότης τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο μέχρι σήμερον ἔχομεν τὸ ἀπλοῦν σχῆμα τῆς ἀνθρωπίνης κατοικίας ἐστολισμένον μὲ διαφορωτάτας καλλιτεχνικὰς μορφάς, ὥστε παρήχθησαν διάφοροι ρυθμοί, π. χ. οἱ κλασσικοί, ὁ βυζαντινός, ὁ ρωμανικός, ὁ γοτθικός, τοῦ Λουδοβίκου 14ου ἢ 15ου κλ. Σήμερον ἡ ἐφεύρεσις καὶ διάδοσις τοῦ σιδηροποιοῦς σκυροκονιάματος, ἢτοι τοῦ « μπετόν ἀρμέ », ἔφερεν ὡς ἀκόλουθον αὐτοῦ τοιαύτην χρησιμοθηρίαν καὶ τοιοῦτον ὠφελιμισμὸν, ὥστε κατήργησε πᾶν περιττὸν κόσμημα, τοὔτεστι πᾶν καλλιτεχνικὸν στοιχεῖον. Καὶ παράγονται μὲν πολλάκις ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ ταύτῃ τροπῇ καὶ γραμμικὰ τινὰ ἀρμονικὰ σύνολα προσόψεων, γενικῶς ὅμως παρατηρεῖται ἀχαλίνωτός τις καταφρόνησις πρὸς πᾶσαν καλλιτεχνικὴν διαρρυθμίσιν ἢ συμμετρίαν· σχεδόν, κραυγάζει πολλάκις ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὕτη λέγουσα: « εἴμεθα ἡ νέα τέχνη, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην περιττῶν διακοσμῆσεων, οἱ μέχρι τοῦδε ἀρχιτεκτονικοὶ νόμοι δὲν μᾶς δεσμεύουν, μᾶς εἶναι περιττοί, ἡμεῖς κτίζομεν πολυκατοικίας καὶ ἐπιζητοῦμεν τὸ μεγαλύτερον ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν κέρδος ».

Ἐγὼ ὅμως νομίζω, ὅτι ὁ κόσμος ὅλος δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς ὄνειρευομένους ἰδιόκτητον πολυκατοικίαν μᾶλλον καὶ μᾶλλον προσοδοφόρον, ὅτι ἡ καλλιτεχνικὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου δὲν θὰ ἰκανοποιηθῇ ὑπὸ τῆς τεχνοτροπίας ταύτης καὶ ὅτι, ἀφοῦ ἤλλαξε τόσους ἄλλους ρυθμοὺς συνδυάζοντας πλεῖστα καλλιτεχνικὰ στοιχεῖα, θὰ ἀλλάξῃ πολὺ ταχύτερον τὰ κιβώτια μὲ τὰς τετραγώνους ὅπας τῆς σημερινῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐπιδημίας.

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΡΩΜΑΙΟΙ

Ραδιοφωνικὴ διάλεξις τοῦ Ἀντιπρυτάνεως καὶ Καθηγητοῦ Λατινικῆς Φιλολογίας παρὰ τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. ΕΡΡΙΚΟΥ ΣΚΑΣΣΗ

Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι αἱ κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν περίοδον ἐκδηλωθεῖσαι ἀρχαὶ ἐν τῷ πνευματικῷ πεδίῳ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὰς συναφεῖς ταύτη προόδους, ἤθελον ὀδηγήσει εἰς τὴν γένεσιν πατρίου ρωμαϊκῆς φιλολογίας, ἐὰν θὰ ἐπεφυλλάσσετο εἰς τὰς ἀρχὰς ταύτας διαρκῆς καὶ ἀτάραχος περαιτέρω ἀνάπτυξις. Ἐκ τῆς θρησκευτικῆς π. χ. ποιήσεως θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ λυρική ποίησις, ἐκ τῶν εἰς ἐξύμνησιν τῶν προγόνων ἀσμάτων τὸ ἔπος, ἐκ τῶν αὐτοσχεδιάστων σκωμμάτων τῆς σκηνῆς τὸ δράμα. Ἀλλ' οἱ ἐθνικοὶ τῶν Ρωμαίων βλαστοὶ ἐπέπρωτο νὰ μὴ ἀναπτυχθῶσι. Διότι καθ' ἣν στιγμὴν ἐμελλον νὰ βλαστήσωσιν, ἐνεβολιάσθη εἰς τὸν κορμὸν τῆς ρωμαϊκῆς γραμματείας ξένος τις εὐγενῆς βλαστός, ὅστις βεβαίως ἐμελλε ταχέως νὰ παραγάγῃ ἐξαισιώτατα ἄνθη.

Οἱ Ρωμαῖοι πρὸ τῆς ὀριστικῆς ἐπιδράσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀφοῦ ἐθεμελίωσαν τὴν πόλιν αὐτῶν, ὥρισαν τὰ τῆς λατρείας τῶν θεῶν καὶ κατήρτισαν τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ στελέχη τοῦ ἔθνους των· ἐν μὲν τῷ ἐσωτερικῷ ἐγκαθιδρύουσι ἰσονομίαν, ἰδρύουσι τὸ ἀστικὸν καὶ πολιτικὸν αὐτῶν δίκαιον καὶ τὴν νομοθεσίαν (νόμον τῶν XII πινάκων, τὰ διδάγματα τῶν πραιτόρων κ. τ. λ.), καὶ ἄρχονται θαυμαστῆς σειρᾶς ἔργων κοινωφελῶν, ἐν δὲ τῷ ἐξωτερικῷ τοῦ Κράτους ὑποτάσσουσι τὴν κεντρικὴν Ἰταλίαν (489-400, 326-290 π. X.), ἀποκρούουσι τὴν εἰσβολὴν τῶν Γαλατῶν, τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ θριαμβεύουσιν ἐν τῇ πρώτῃ συγκρούσει πρὸς τοὺς ἀντιπάλους Καρχηδονίους. Ἀλλ' ἀπέναντι τούτων ἡ φιλολογία αὐτῶν πάσχει ἐκ στεριώσεως. Καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν μεγάλην περίοδον (754-240 π. X.) σώζονται μόνον λείψανα ἄμορφα, ἐνίοτε ἀκατανόητα ἄνευ ἀξίας αἰσθητικῆς καὶ γραμματειακῆς, οὐδὲν ἄλλο παρουσιάζοντα διαφέρουν εἰμὴ μόνον ἱστορικόν. Ταῦτα παρέχουσι εἰς ἡμᾶς γνώσεις περὶ τῆς γλώσσης τῶν δοξασιῶν καὶ τῶν ἡθῶν τῶν ἀρχαίων Ρωμαίων καὶ καταδεικνύουσι τὴν ἀκαταλληλότητα αὐτῶν ὅπως μεταρσιωθῶσιν εἰς ἐντεχνον γραμματεῖαν, ἥτις ἀρχίζει σοβαρῶς νὰ παρουσιάζεται παρ' αὐτοῖς μόνον διὰ τῆς ἐλληνικῆς ἐπιδράσεως.

Σοβαρὰ ἐλληνικὴ ἐπίδρασις ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 240 π. X. Τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀπὸ τοῦ Λιβίου Ἀνδρονίκου μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Κικέρωνος (81 π. X.), δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ἐποχὴν τῆς ἐντατικωτέρας δράσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἦτο ἀναπόφευκτον ἐπακολούθημα τῆς ρωμαϊκῆς πολιτικῆς, τῆς βασιζομένης ἐπὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν ὀρίων, ὅτι ἡ Ρώμη τάχιον ἢ βράδιον ὄφειλε νὰ ἔλθῃ εἰς στενωτέραν συνάφειαν πρὸς τὸν εἰς ἄκρον ἀνεπτυγμένον ἐλληνικὸν λαόν. Τὴν μεγάλην περίοδον φιλικῶν σχέσεων διεδέχθη ἐποχὴ περιπλοκῶν καὶ ἀγώνων. Ἀφοῦ ἐνίκησαν οἱ Ρωμαῖοι τὸν Ἀννίβαν κατὰ τὸν β' Καρχηδονιακὸν πόλεμον (218-201 π. X.), ἀρχίζουσι τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ σχεδίου τῆς κατακτήσεως τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Τελει-

ώνουσι τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας διὰ τῆς ὑποταγῆς τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας (201–176) καὶ τῆς κατασυντριβῆς τῆς ἰταλικῆς ἐπαναστάσεως (90–88), καὶ ἐγκαθίστανται διαδοχικῶς ἐν Μακεδονίᾳ (168), ἐν Ἀφρικῇ (γ' Καρχηδονιακὸς πόλεμος 146, ἤττα τοῦ Ἰουγούρθα 111–105), ἐν Ἑλλάδι (146), ἐν Ἰσπανίᾳ (133), ἐν Γαλατίᾳ, καταλαμβάνοντες τὴν Ναρβωνησίαν (154–118), καὶ τέλος ἐν τῇ ἐξηλληνισμένῃ Ἀσίᾳ (ἐπιχειρήσεις τῆς Περιγάμου 133–129 καὶ ἤττα τοῦ Μιθριδάτου 88–84).

Ἐνῶ δὲ ταῦτα ἐξωτερικῶς ἐπετελοῦντο, ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐβασίλευεν ἀναρχία καὶ ἀταξία μεγάλη ἕνεκα τῆς ἐκ τῶν πολέμων φθορᾶς πόλεων καὶ πολιτῶν, καταλήξασα εἰς ἐμφυλίους πολέμους μεταξὺ Μαρίου καὶ Σύλλα (88–86), καὶ εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ δευτέρου (82–79).

Ἐν ᾧ ὅμως χρόνῳ τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο τμήμα τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου συνεχωνεῖτο πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, ἀπέκτα ὁ πολὺ ὑπέρτερος τοῦ ἐγχωρίου Ἰταλικοῦ πολιτισμὸς τῶν Ἑλλήνων ὁλονὲν ἰσχυροτέραν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν ἐθνικὸν βίον τῶν Ρωμαίων, ἕως ὅτου τέλος, κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ β' π. Χ. αἰῶνος, εἶχεν οὗτος τελείως συγκερασθῆ πρὸς τὰ ὕλικὰ καὶ πνευματικὰ στοιχεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Τάχιστα κατέκτησεν ὁ Ἑλληνισμὸς τὴν μὴ ἔντεχνον ἕως τότε ρωμαϊκὴν γραμματείαν. Περίπου ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ γ' αἰῶνος, ἰδίᾳ ὅμως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ β' αἰῶνος συρρέουσιν εἰς τὴν Ρώμην πολυάριθμοι Ἑλληνες, μεταξὺ τῶν ὁποίων πολλοὶ εἰς ἄκρον πεπαιδευμένοι ἄνδρες, οἵτινες δρῶσιν ἐκεῖ μετὰ ζήλου καὶ ἀποτελεσματικῶς ὡς σκαπανεῖς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης εὐρίσκειται ἡ γραμματειακὴ παραγωγή τῆς Ρώμης ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δι' οὗ προοδεύουσα καὶ πρὸς τὰ ἄνω τείνουσα, ὑψοῦται εἰς πάντοτε ὑψηλότερα καλλιτεχνικὰ ἐπιτεύγματα. Ὅτι πράγματι ὁ Ἑλληνισμὸς ἦτο ζωτικὸν στοιχεῖον τῆς ρωμαϊκῆς ἐντέχνου γραμματείας καταφαίνεται ἐκ τούτου ὅτι σὺν τῇ ἐξαφανίσει τοῦ ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ Δύσει καταπίπτει καὶ ἡ λατινικὴ γραμματεία.

Εἰς τὰ διάφορα στάδια τῆς εἰσχωρήσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ρώμην ἀνταποκρίνονται διάφοροι φάσεις ἀναπτύξεως τῶν ρωμαϊκῶν γραμμάτων:

Α'.) Ὡς πρώτη περίοδος τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Ρώμῃ δύναται νὰ σημειωθῆ ἡ ἐποχὴ ἀπὸ τῆς πρώτης κατακτῆσεως τῆς Καμπανίας (338 π. Χ.) μέχρι τῆς ἀποβιβάσεως τῶν Ρωμαίων εἰς τὴν Σικελίαν (264 π. Χ.). Βεβαίως καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὑπῆρχον ἑλληνικαὶ ἐπιδράσεις. Αἱ σχέσεις τῶν Ρωμαίων πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀνάγονται μᾶλλον μέχρι τῆς πρώτης ἐποχῆς τῆς ἐλευθέρως πολιτείας ἢ τοῦ τῆς *res publica* καὶ μάλιστα μέχρι καὶ τῆς βασιλείας, ἀλλὰ ἐπιρροὴ τοῦ βίου βαθύτερα σημειοῦται κυρίως μόνον ἀπὸ τῆς κατακτῆσεως τῆς Καμπανίας. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐδανείσθησαν οἱ Ρωμαῖοι τὸ ἀλφάβητον ἀπὸ τοὺς γείτονας Ἑλληνας τῆς Κύμης ὅτι εἰσήλασαν ἤδη ἑνωρὶς ἑλληνικὰ ξένα λέξεις εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία ἔτυχεν ἐν τῇ αἰωνίᾳ πόλει, τῇ Ρώμῃ, ἐπιδοκιμασίας ἤδη κατὰ τὰς πρώτας δεκάδας τῶν ἐτῶν τῆς ἐλευθέρως πολιτείας, ὅτι, ἐστᾶλη πρεσβεία πρὸ τῆς συντάξεως τοῦ Δωδεκαδέλτου (451–450 π. Χ.) εἰς τὴν Ἑλλάδα· ἐπίσης ἀναφέρεται ὅτι ὀλίγον

χρόνον μετὰ τὴν γαλατικὴν συμφορὰν (περ. 390 π. Χ.) ἰδρῦθη ἐν τῇ ἀγορᾷ (*forum*) χάριν τῶν ἐξ Ἑλλάδος ἐρχομένων εἰς Ρώμην πρέσβων, καὶ κατ' ἀρχὰς πρῶτον τῶν Μασσαλιωτῶν, ἴδιον κτίσμα *graecostasis* καλούμενον, βραδύτερον δὲ ἡ γραϊκόστασις αὕτη ἐχρησίμευε διὰ πάντας γενικῶς τοὺς ξένους ἐπιφανεῖς, οἵτινες ἕνεκα πολιτικῶν λόγων μετέβαινον εἰς Ρώμην. Ἐν τούτοις, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, μόνον ἀπὸ τῆς κατακτῆσεως τῆς Καμπανίας ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὰ ἑλληνικὰ ἤθη ἄρχονται βαθύτερον ἐπιδρῶντα εἰς τὸν ρωμαϊκὸν βίον. Τότε δηλαδὴ ἀναφαίνονται ἑλληνικὰ ἐπωνύμια, παραλαμβάνονται ἑλληνικὰ ἔθιμα (π. χ. τὸ κατακλίνεσθαι ἐπὶ κλινῶν παρὰ ταῖς τραπέζαις), καὶ γίνεται συχνότερα ἡ γνώσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης μεταξὺ τῶν προκρίτων.

Εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν δὲν ἀπετελέσθη ἀκόμη γραμματεία δημιουργηθεῖσα ἐκ τῶν Ἑλλήνων, διότι τὸ ἔργον τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου, μεταφράσαντος ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τὰς *sententias* αὐτοῦ, εἶναι μεμονωμένον.

Β'.) Ἡ δευτέρα περίοδος τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Ρώμην ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ α' Καρχηδονιακοῦ πολέμου (264–241 π. Χ.), πλησιάσαντος τοὺς Ρωμαίους, ἕνεκα τῆς πολυετοῦς αὐτῶν διαμονῆς ἐν Σικελίᾳ, περισσότερο πρὸς τὸν ἑλληνισμὸν. Τοιοῦτοτρόπως κατέστη δυνατόν, εὐθύς μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τούτου, νὰ ἐμφανισθῆ εἰς τὴν Ρώμην πεπαιδευμένος Ἕλληνας, ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος δι' ἐνός, κατὰ ἑλληνικὸν πρότυπον ἐπεξεργασμένου δράματος (514–240 π. Χ.), εἰς γλῶσσαν λατινικὴν. Ἐκτοτε ἐγένοντο τοιαῦτα παραστάσεις ἐν Ρώμῃ ἀδιακόπως, μάλιστα καὶ διαρκούντος τοῦ Ἀννιβαϊκοῦ πολέμου.

Γ'.) Ἡ τρίτη περίοδος τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀρχεῖται ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ β' Καρχηδονιακοῦ πολέμου (201 π. Χ.), ἕως τῶν μέσων τοῦ β' αἰῶνος π. Χ., ὅτε ἡ Ρώμη, μετὰ τὸ τέλος τοῦ φρβεροῦ τούτου πολέμου, ἠδυνήθη ἀταράχως νὰ ἀφιερωθῆ εἰς τὰς ἀπολαύσεις τῆς εἰρήνης καὶ ἡ εὐρυτέρα ἰσχύς αὐτῆς ὠδήγησεν εἰς στενωτέραν σχέσιν πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν. Ἑλληνες φιλόσοφοι καὶ ῥήτορες παρευρίσκονται τώρα πολυαριθμώτεροι ἐν Ρώμῃ καὶ μετέρχονται προπαγάνδαν μετὰ ζήλου καὶ ἀποτελεσματικῶς μεταξὺ τῶν φιλελληνικῶν ἀριστοκρατικῶν κύκλων τῆς πόλεως. Οὐσιώδη συμβολὴν παρέσχον πρὸς ἐξελληνισμὸν τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας οἱ 1000 πρόκριτοι Ἀχαιοί, οἵτινες μετεφέρθησαν τῷ 167 π. Χ. καὶ ἐκρατήθησαν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἐπὶ 17 ἔτη ὡς ὄμηροι, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχεν ὁ περίφημος ἱστορικὸς Πολύβιος.

Τὸ ἀπὸ ἑλληνικῶν προτύπων ληφθὲν δράμα, τὸ ὁποῖον ἤδη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ β' Καρχηδονιακοῦ πολέμου εἶχε ριζωθῆ ἐν Ρώμῃ ἀναπτύσσεται τώρα πάντοτε ἰσχυρότερον. Ταυτοχρόνως πρὸς τὰς πρώτας διασκευὰς τοῦ ἑλληνικοῦ δράματος γίνονται καὶ αἱ πρῶται ἐπὶ τοῦ ἔπους ἀπόπειραι (π. Χ. τοῦ Ἀνδρόνικου, ἡ μετάφρασις τῆς Ὀδυσσεΐας καὶ τοῦ Ναιβίου τὸ *Bellum Poenicum*), βεβαίως ὅμως μόνον ὁ Ἐννιος, ὅστις ἀνήκει εἰς τὴν ἡμετέραν περίοδον, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ πραγματικὸς δημιουργὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ ἐντέχνου ἔπους, ἐπειδὴ πρῶτος αὐτὸς ἐπραγματεύθη τεχνικὰς ὑποθέσεις εἰς τὸν ἔντεχνον τύπον τοῦ ἑλληνικοῦ ἡρωϊκοῦ ἔπους καὶ ἀντικατέστησεν τὸν παλαιὸν Σατούρνιον στίχον (*versus Saturnius*) διὰ τοῦ ἐξαμέτρου.

Βραδύτερον ἢ ἐπὶ τὴν ποίησιν, πίπτει ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τὸν πεζὸν λόγον. Μόλις εἰς τὴν περίοδον ἡμῶν ἀπαντῶμεν τὰς μεγαλύτερας ἀποπειράς τῶν Ρωμαίων ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ πεζοῦ λόγου. Κατὰ λίαν χαρακτηριστικὸν τρόπον χρησιμοποιοῦσιν οἱ πρῶτοι ρωμαῖκοὶ πεζογράφοι (Φάβιος Πίκτωρ καὶ ἄλλοι παλαιότατοι χρονογράφοι) τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁ πρῶτος μεταχειρισθεὶς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν ἦτο ὁ ἱστορικὸς Μᾶρκος Πόρκιος Κάτων (γράψας τὰς *Origines*), τοῦ ὁποίου γνωστοτάτη εἶναι ἡ ἀντίπραξις ἐναντίον τοῦ καθημερινῶς ἐξαπλουμένου, καὶ ἰδίᾳ παρὰ τῶν Σκιπιώνων προαγομένου ἑλληνισμοῦ.

Ἄλλὰ τὴν πρὸς τὰ πρόσω εἰσέλασιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τὴν διάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης παρ' ἑλὼν τὴν ἀντίστασιν αὐτοῦ, ὁ Κάτων τόσοσ ὀλίγον ἀποτελεσματικῶς ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ, ὥστε ὁ ἴδιος τέλος πάντων εἰς τὸ γῆρας του ἐπέπρωτο νὰ ἐνδώσῃ νὰ μάθῃ ἑλληνικά. Ἡ πάλη αὐτοῦ ἐναντίον τῆς τάσεως πρὸς ἑλληνοποίησησιν καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων ληφθέντα μέτρα εἰς οὐδὲν ἴσχυσαν. Διατάξεις ὡς ἡ ἐκδίωξις τῶν ἐπικουρείων Ἀλκαίου καὶ Φιλίππου (173), ἡ ἀπέλασις τῶν φιλοσόφων καὶ ρητόρων (161), καὶ τέλος ἡ ταχεῖα ἀποπομπὴ τῆς Ἀθηναϊκῆς πρεσβείας, τῆς ὁποίας τὰ μέλη (Καρνεάδης, Διογένης, Κριτόλαος) ἐχρησιμοποιοῦσιν τὴν ἐν Ρώμῃ διαμονὴν αὐτῶν (155) πρὸς φιλοσοφικὰς διαλέξεις, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κρατήσωσι διαρκῶς μακρὰν ἀπὸ τῆς Ρώμης τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην. Μόνον ὑπὸ μίαν κατεύθυνσιν ἔδρασαν ὁ Κάτων ἀποτελεσματικῶς κατὰ τὸ πνεῦμά του, ὅτι ἡ λατινικὴ γλῶσσα κατέστη τὸ κανονικὸν ὄργανον τῆς λατινικῆς ἱστοριογραφίας.

Ἡ τελευταία περίοδος τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀρχεταὶ διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς Κορίνθου (146), καὶ λήγει διὰ τῆς πλήρους κατισχύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Σύλλα (178). Ἐὰν ἐνωρίτερον ἦλθον πολλοὶ Ἑλληνες εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν περίοδον ταύτην, μετὰ τὴν δύσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, συνέρρευσαν σωρηδὸν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κόσμου Ρώμην πρὸς εὐρεσιν τύχης. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὅμως διεδίδετο καθημερινῶς περισσύτερον ἢ γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὡς καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς.

Πρὸς πλήρη ὅμως ἀφομοίωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ συνετέλεσαν ἰδίᾳ τὰ ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς νεολαίας ἐπιχειρηθέντα χάριν μελετῶν ταξίδια εἰς Ἀθήνας εἰς τὰ ὀνομαστά μέρη ἐκπαιδύσεως τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, ἧτις συνήθεια παρουσιάζεται καὶ ἐν τῇ προηγούμενῃ περιόδῳ (ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ κωμικὸς ποιητῆς Τερέντιος ἀπέθανε κατὰ τὴν μίαν παράδοσιν διαρκοῦντος τοιοῦτου ἐκπαιδευτικοῦ ταξιδίου εἰς Στυμφαλίαν τῆς Ἀρκαδίας, 159 π. X.), γενικεύεται δὲ μόλις εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ β' αἰῶνος π. X.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τὴν ποίησιν ἐξακολουθεῖ βεβαίως ἀκόμη εἰς αὐτὴν τὴν περίοδον, δὲν προέχει ὅμως τόσοσ σπουδαίως, ὅπως ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν μόρφωσιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐπὶ τὸν πεζὸν λόγον. Τὸ ἔπος ἐπαισθητῶς ὑποχωρεῖ καὶ ἡ κωμῳδία ἐκχυδαῖζεται εἰς λαϊκὴν φάρσαν. Μόνον τὸ σοβαρὸν δράμα συγκρατεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀκκίου εἰς τὸ πρότερον ὕψος αὐτοῦ. Ἀπεναντίας

ἀναπτύσσεται τῶρα πλουσίως ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν ὁ πεζὸς λόγος. Ἡ ἱστοριογραφία διαπλάσσεται κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν σχῆμα ἐπὶ ἑλληνικῶν ὑποδειγμάτων (ἀν καὶ λαμβάνῃ κατόπιν, ὡς καὶ πρότερον, τὰς ὑποθέσεις τῆς ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας). Τὸ αὐτὸ συμβαίνει ἐν τῇ ρητορικῇ, τῆς ὁποίας οἱ λαμπρότατοι ἀντιπρόσωποι ὡς ὁ *C. Gracchus*, ὁ *M. Antonius* καὶ ὁ *L. Crassus*, εἶχον διέλθει τὴν Σχολὴν τῆς ἑλληνικῆς ρητορικῆς. Παραπλεύρως ἀναπτύσσεται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐξ ἑλληνικῶν μελετῶν ἀναζωπυρουμένου ἐπιστημονικοῦ νοῦ τῶν Ρωμαίων φιλολογικὴ τις γραμματεία, ἧς σπουδαιότατος ἀντιπρόσωπος ἀναφαίνεται ὁ *L. Aelius Stilo*, καὶ νομικὴ τις γραμματεία, ἧς κύριοι ἀντιπρόσωποι ἦσαν ὁ οἰωνοσκόπος (*augur*) *Q. Scaevola* (ὑπατος τῷ 117 π. X.), καὶ ὁ ὑπατος ἀρχιερεὺς (*pontifex maximus*) *Q. Scaevola* (ὑπατεύσας τῷ 95 π. X.).

Ἄλλ' ὅμως τὰ σφζόμενα ἐκ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐποχῆς μας ἐν πεζῷ καὶ ἐν ποιῆσει δὲν δεικνύουσιν ἀκόμη τὸ τέλειον ἐν τῇ παραστάσει καὶ τῇ ἐκφράσει, ὡς ἡ φιλολογικὴ παραγωγὴ τοῦ ἐπομένου χρυσοῦ αἰῶνος. Βεβαίως μεγάλως εἶχε προοδεύσει ἡ γλῶσσα προῖόντος τοῦ χρόνου ἐξ αἰτίας τῶν ὑπὸ τοῦ Περγαμηνοῦ Κράτητος — ἀντιπάλου τοῦ μεγάλου γραμματικοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀριστάρχου — ὑποκινηθεισῶν μελετῶν, ἀφ' ὅτου οὗτος ἦτο ἀπεσταλμένος εἰς τὴν Ρώμην τῷ 168 π. X. καὶ πρὸ πάντων ἔνεκα τῶν φιλολογικῶν τοιούτων, αἵτινες ἐκαλλιεργήθησαν ὑπὸ τοῦ κύκλου τῶν νεωτέρων Σκιπιώνων καὶ δι' ὧν ἔφθασεν ἡ γλῶσσα εἰς ἀκριβέστερον καθορισμὸν καὶ διάπλασιν. Ἄλλὰ πάντοτε ἀκόμη ἐδείκνυε τραχύτητά τινα καὶ σκληρότητα. Κα οἱ ἔντεχνοι τύποι τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου δὲν ἔφθασαν εἰσέτι εἰς ἐκείνην τὴν τελειότητα, ἣν ἐπιδεικνύουσι κατὰ τὴν ἐπομένην ἐποχὴν. Ἐνὶ λόγῳ ἡ παραγωγὴ, ὅσον ἀξιόλογος καὶ ἀν εἶναι καθ' ἑαυτὴν, ἔχει ὅμως τι τὸ ἀτελές, καθὼς ὑπάρχει εἰς τὰ ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς ἔργα τέχνης. Διὰ τοῦτο ὀλόκληρον τοῦτο τὸ χρονικὸν τμήμα ὀρθῶς ὀνομάζεται ἀρχαϊκόν.

Παρ' ὅλα ταῦτα δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ ἔντεχνος φιλολογία στηρίζεται ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν ὡμων τῆς ἑλληνικῆς: εἰς ὅλα τὰ εἶδη συνδέεται εὐσυνειδήτως πρὸς τὰ ἑλληνικά καὶ φιλολογικὰ δημιουργήματα, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ εἶναι ἔνεκα τῆς συνυφάνσεως ἐθνικῶν στοιχείων, ἀπλῶς καθαρὰ φιλολογία ἀπομιμήσεως. Ὁ ἑλληνισμὸς ὑπῆρξε ὅμως διὰ τοὺς Ρωμαίους καὶ ὁ φορεὺς τῆς διαφθορᾶς τῶν ἡθῶν, ἔνεκα τῆς ἑλληνικῆς τρυφῆς, ἣν εἰσῆγαγον εἰς Ρώμην ἐκ τῆς Ἀνατολῆς οἱ νικηταὶ στρατηγοί, καὶ τῆς καταρρεύσεως τῶν ἡθῶν. Εἰς ἀντιστάθμισμα ὅμως παρέσχεν εἰς αὐτοὺς τὴν καλαισθησίαν ἐν τῇ ποιῆσει καὶ ἐν ταῖς τέχναις, ἔκαμε κοινωνίαν ἐξημερωμένην καὶ λογίαν καὶ ἐδημιούργησε τὴν λατινικὴν φιλολογίαν. Βεβαίως εἶναι ὁ ἑλληνισμὸς ἀξιὸς ἐπικρίσεως, διότι ἔγινε αἰτία, νὰ καταλυθῇ ἡ ρωμαϊκὴ ἀρετὴ, ἀλλὰ κατὰ βάθος πρέπει νὰ θεωρηθῇ εὐτυχία ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπὶ τὴν λατινικὴν γραμματείαν, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ εὐτυχῆ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα παρήγαγεν ἡ συγχώνευσις τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ λατινικοῦ πνεύματος.

ΤΑ ΜΥΡΙΠΝΟΑ ΑΝΘΗ

ἦτοι τροπάρια ψαλλόμενα εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, γυρισμένα εἰς τὴν σημερινήν μας γλῶσσαν τὸ κατὰ δύναμιν ὑπὸ **ΦΩΤΙΟΥ ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ** Κυδωνιέως (1).

(Ἐπειδὴ οἱ περισσότεροι Ἕλληνες δὲν εἶνε σὲ θέσῃ νὰ εὐφρανθοῦν μὲ τὰ οὐράνια τροπάρια τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ὅπως εἶνε γραμμένα σὲ πολὺ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα, μετέφρασα μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ μαγικά λουλούδια, ὅσο μποροῦν νὰ μεταφραστοῦν ἀριστουργήματα πού μόνον μιὰ φορὰ γίνονται).

Τὶ νὰ σοῦ προσφέρουμε, Χριστέ μου, ἐμεῖς πού γιὰ μᾶς φάνηκες ἄνθρωπος στὴ γῆ; γιατί· τὸ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ χτίσματα πού ἐπλασε τὸ χέρι σου, σοῦ προσφέρει τὴν εὐχαριστία: οἱ Ἄγγελοι τὴν ὑμνωδία· οἱ μάγοι τὰ δῶρα· οἱ βοσκοὶ τὸ θαῦμα· ἡ γῆ τὴ σπηλιά· ἡ ἔρῃμο τὸ παχνί· κ' ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι σοῦ δίνουμε μιὰ μητέρα Παρθένα. Ἐσὺ πού εἶσαι ὁ Θεὸς ὅπου ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ αἰῶνες, ἐλέησέμας.

Ποίημα Κασσιανῆς.

Ἀπὸ τότε πού βασίλεψε ὁ Αὐγουστος μοναχός του σ' ὅλη τὴ γῆ, ἔπαψε ἡ πολυαρχία τῶν ἀνθρώπων· κ' ἀπὸ τότες πού γεννήθηκες ἐσὺ σὰν ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ἀμόλυνη μητέρα Σου, καταργήθηκε ἡ πολυθεΐα τῶν εἰδώλων. Οἱ πολιτεῖες βρεθήκανε κάτω ἀπὸ μιὰ μονάχη βασιλεία ἐτοῦτου τοῦ κόσμου, καὶ πάλι ὅλα τὰ ἔθνη πιστέψανε σὲ μιὰ θρησκεία. Κι' ὅπως καταγραφήκανε οἱ λαοὶ κατὰ προσταγὴ τοῦ Καίσαρα, ἔτσι κ' οἱ πιστοὶ γραφτήκανε στ' ὄνομα τὸ δικό σου, πούσαι ὁ Θεὸς μας ἄνθρωπος γεννημένος. Ἡ σπλαχνία Σου εἶναι μεγάλη! γιὰ τοῦτο Σὲ δοξάζουμε.

Ἐκεῖνος πού δὲ χωρᾶ πουθενὰ πῶς χώρεσε μέσα σὲ κορμί; Ἐκεῖνος πού ἀναπαύεται στὴν ἀγκαλιά τοῦ Θεοῦ, πῶς ἀναπαύτηκε στὴν ἀγκαλιά τῆς μητέρας Του; αὐτὰ γινήκανε στ' ἀλήθεια καθὼς γνώρισε Ἐκεῖνος, καθὼς θέλησε καὶ καθὼς ἀποφάσισε. Καὶ γίνηκε γιὰ μᾶς Θεὸς αὐτὸ πού δὲ στάθηκε ποτέ. Καὶ δίχως νὰ ξεπέσει ἀπὸ τὴ θεότητα, γίνηκε ἓνα μὲ τὴ δική μας τὴ ζύμη. Διπλὸς γεννήθηκε ὁ Χριστός, θέλοντας νὰ διορθώσει τὸν κόσμον.

Ποίημα Ἰωάννου Μοναχοῦ.

Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆς ἐνωθήκανε σήμερα, πού γεννήθηκε ὁ Χριστός. Σήμερα κατέβηκε ὁ Θεὸς στὴ γῆ, κ' ὁ ἄνθρωπος ἀνέβηκε στὸν οὐρανόν. Σήμερα εἶδανε τὰ μάτια μας μὲ κορμί, Κεῖνον πού δὲ μπορεῖ νὰ τὸν δεῖ ἄνθρωπος. Γιὰ τοῦτο κ' ἐμεῖς δοξολογοῦμε καὶ κράζουμε: Δόξα στὸ Θεὸ πούσαι στὰ οὐράνια κ' ἀπάνου στὴ γῆς εἰρήνη νὰ βασιλέψει. Γιατί σ' ἔχουμε, Χριστέ, ἀνάμεσὸ μας καὶ χαϊρόμαστε καὶ Σὲ δοξάζουμε.

Κανὼν τοῦ Κοσμᾶ.

Βηθλεὲμ χαῖρε, τὰ παλάτια τῶν βασιλιάδων τοῦ Ἰούδα. Γιατί Κεῖνος πού φυλάγει τὰ πρόβατα τοῦ Ἰσραὴλ, Κεῖνος πού τὸν σηκώνουνε τὰ Χερουβίμ στὸν ἀγέρα,

(1) Μετεδόθησαν ἀπὸ τὸν Ραδιοφωνικὸν Σταθμὸν Μπίρι τὸ ἑσπέρας τῶν Χριστουγέννων 1938.

ἀπὸ σένα βγήκε καὶ περπάτηξε στὸν κόσμον· καὶ σήκωσε ψηλὰ τὸ ταπεινωμένο μέτωπό μας, κ' ἀπάνου σ' ὅλους βασίλεψε.

Κλωνάρι ἀπὸ τὴ ρίζα τοῦ Ἰεσσαὶ κ' ἐσὺ λουλούδι ἀνθισμένο ἀπάνω Του, βλάστησες, Χριστέ μου, ἀπὸ τὴν Παναγία, σὲ βουνὸ δασωμένο καὶ ἴσπερὸ ὁ Ἰακωβός. Ἐπειδὴ στὸν κόσμον πέρνοντας κορμὶ ἀπὸ μιὰ Παρθένα πού δὲ γνώρισε ἄντρα, ὁ ἄυλος καὶ Θεός. Δόξα νᾶχη ἡ δύναμή Σου, Κύριε.

Γιόμισες χαρὰ τοὺς ἀστροκόπους πού σταθήκανε τὸν παλιὸν καιρὸ μαθητάδες τοῦ μάντη Βαλαὰμ καὶ μελετοῦσανε τὰ λόγια του. Ἐπειδὴς ἔλαμψες σὰν ἀστὲρι, βγαίνοντας ἀπὸ τὴ ρίζα τοῦ Ἰακώβ. Καὶ τοῦτοι σταθήκανε οἱ πρῶτοι πού πιστέψανε σὲ Σένα μέσα στὰ ἔθνη. Καὶ δέχτηκες μὲ προθυμὰ τὰ δῶρα πού Σοῦ φέρανε.

Ὅπως πέφτει ἡ δροσιά στὸ λουλούδι κ' οἱ στάλας τῆς βροχῆς στὴ γῆ, ἔτσι κ' Ἐσὺ σκέπασες τὴν Παναγία. Ἀβηθσινέζοι καὶ Θαρσεῖς, κεῖνοι πού ζοῦνε στὰ νησιά τῆς Ἀραπιάς, οἱ Σαβαῖτες κ' ὅσοι κατοικοῦνε στὴ Μηδία καὶ σὲ κάθε χώρα, σὲ προσκυνήσαμε Σωτήρα μου. Δόξα στὴ δύναμή Σου.

Ἐπειδὴς εἶσαι Θεὸς τῆς εἰρήνης, πατέρας πονετικός, ἔστειλες σὲ μᾶς τὸ μαντατοφόρο νὰ μᾶς φέρῃ τὴ μεγάλη Σου ἀπόφασιν καὶ νὰ ζήσουμε εἰρηνεμένα. Ὅθεν ὀδηγημένοι στὸ φῶς τῆς θεογνωσίας, σὰ νὰ ζυπνήσαμε μέσα στὴ νύχτα ξαγρυπνοῦμε καὶ Σὲ δοξολογοῦμε.

Ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὰ σπλάχνα του ξέρασε τὸν Ἰωνᾶ τὸ θεριὸ τῆς θάλασσας ὅπως τὸν εἶχε καταπιεῖ, δίχως νὰ πάθει τίποτα. Ἐτσι κ' ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ κορμὶ τῆς Παναγίας ὁ Χριστὸς πέρασε καὶ πῆρε σάρκα δίχως νὰ τὸ πειράξει. Γιατί δὲ φύτρωσε σὰν τοὺς ἀνθρώπους καὶ γιὰ τοῦτο ἡ μητέρα Του ἀπόμεινε ἀμόλυπη.

Τὸ καμίνι τοῦ Ναβουχοδονόσορα σὰ νὰ παρίστανε τὸ θαῦμα πῶγινε σήμερα. Γιατί δὲν ἔκαψε τὰ παλληκαρόπουλα πού ρίζανε μέσα του, ὅπως ἡ φλόγα τῆς θεότητας δὲν ἔβλαψε τὴν Παναγία. Γιὰ τοῦτο ἄς φωνάξουμε ψάλλοντας: Ἄς δοξολογᾶ ὀλάκερη ἡ πλάση τὸν Κύριον, κ' ἄς Τὸν υπερψῶνει σὲ ὅλους τοὺς αἰῶνες.

Δοξαστικὸ, ἦχ. δ'. Ἰωάννου Μοναχοῦ.

Ἄς εὐφρανθῆ ἡ Ἱερουσαλήμ, κ' ὅλοι ὅσοι ἀγαποῦν τὴ Σιών. Γιατί σήμερα σπάσανε οἱ ἀλυσίδες πού σφίγγανε τὸν καταδικασμένον τὸν Ἀδάμ. Ὁ Παράδεισος ἀνοῖξε γιὰ νὰ μποῦμε, τὸ πονηρὸ φεῖδι σκοτώθηκε· γιατί τὴ γυναῖκα ποῦχε ξεγελάσει μιὰ φορὰ, τώρα πού εἶδε νὰ γίνεταί μητέρα Ἐκκεινοῦ πού ἔφτιαξε τὸν κόσμον. Πόσο μεγαλόδωρος καὶ πόσο σοφὸς καὶ πόσα γνωρίζει ὁ Θεός! Ἡ γυναῖκα πού γίνηκε αἰτία ὥστε νὰ πεθαίνει κάθε σάρκα, τὸ σύνεργον τῆς ἁμαρτίας, ἡ ἴδια πάλι γίνηκε ἀφορμὴ νὰ σωθῆ ὁ κόσμος μὲ τὴ Θεοτόκον· γιατί ἀπὸ δαύτη γεννήθηκε σὰ μωρὸ ἀδύναμο, ὁ Θεὸς πούσαι δίχως ψεγάδι κανένα. Καὶ μὲ τὴ γέννησή Του σφράγισε τὴν παρθενιά της, καὶ τυλίχτηκε μὲ φασκιὰς γιὰ νὰ λύσει τὸν κόσμον τῆς ἁμαρτίας πού μᾶς ἔπνιγε, καὶ γινάμενος παιδί, γιάτρεψε τοὺς πόνους καὶ τίς λύπες τῆς Εὔας. Ἄς χορεύει λοιπὸν ὅλη ἡ πλάση κ' ἄς χαίρεται· γιατί σήμερα ἤρθε ὁ Χριστὸς νὰ ξεπλύνει τὴν ἁμαρτία πού μᾶς βάραινε καὶ νὰ γλυτώσει τίς ψυχὰς μας.

ΙΤΑΛΟΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΑΙ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ ΤΟΥ ΘΩΜΑΖΑΙΟΥ

(ΔΟΚΙΜΙΑ ΑΠ' ΤΙΣ SCINTILLE)

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Τὰ ἐπόμενα δοκίμια 8-13 εἶναι γραμμένα μονάχα ἰταλικά. Ὁ Θωμαζαῖος καλεῖ τὴν Ἑλλάδα νὰ προσέχη καὶ νὰ φυλάγεται ἀπὸ τοὺς ξένους, πού, πολλές φορές, ἀντὶ εἰλικρινεῖς φίλοι, εἶναι πραγματικοὶ ἄρπαγες καὶ θέλουν νὰ ἐπωφεληθοῦν ὅσο μπορούν ἀπὸ αὐτήν. Ὑπερασπίζει τὴν Ἑλλάδα κατὰ τῆς γνωστῆς κατηγορίας τῆς κακοπιστίας, « fides greca », ὑποστηρίζοντας ὅτι ὅλα τὰ κράτη ἔχουν καὶ καλοὺς καὶ κακοὺς ἀνθρώπους, ἀρετὲς καὶ ἐλαττώματα: Ἐγὼ — λέει — δὲν γνωρίζω ζωὴ ἄλλου λαοῦ πῶς λαμπερὴ ἀπὸ παραδείγματα ἀφοσίωσης καὶ πίστεως ὅσο τῆς Ἑλλάδος, καὶ προσθέτει ὅτι μερικὰ ἐλαττώματα ὀφείλονται στὴ μακρυνὴ δουλεία καὶ στὶς διχόνοιες, πού πάντα ἐχώρισαν αὐτὸ τὸ λαὸν καὶ ὅτι μπορούν νὰ διορθωθοῦν μὲ λίγη καλὴ θέλησι. Ὑπογραμμίζει ἐπειτα τὴν ἀνάγκη νὰ προσαρμοσθῇ ἡ Ἑλλάς πρὸς τὴν νέαν τῆς πραγματικότητά καὶ τονίζει τὴ μεγάλη ἀξία τῆς ζωντανῆς γνωριμίας τοῦ λαοῦ, ἀντὶ τῆς σχολαστικῆς ἐπανόδου πρὸς τὰ παλαιὰ καὶ τῆς κρύας ξενικῆς ἀπομιμήσεως: ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ — γράφει — καλύτερα ἀπ' τὶς ρητορίες θὰ μᾶς δείξῃ τὸ ὄραϊο.

Ἴδου ἡ μετάφρασις τοῦ ὀγδόου δοκιμίου:

« Ἐρχονται πρὸς σέ, ὦ Ἑλλάς, ξένοι ἀπὸ κάθε μέρος, ὄχι τόσον διὰ νὰ σοῦ φέρουν τὰ ξένα ἀγαθὰ, ὅσον διὰ νὰ ἀπολαύσουν τὴν ἰδικήν σου φύσιν: ἔρχονται διὰ νὰ ἐμπορευθοῦν τὴν ἐλευθερίαν σου, σὲ θεωροῦν ὡς πωλητήριον, τὰ δὲ παλαιὰ σου ἐρείπια καὶ τὰ μνημεῖα σου θὰ ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἀγοράσουν καὶ νὰ πωλήσουν μὲ τὴν ἰδίαν περιφρόνησιν. Δὲν σὲ ἀγαποῦν, ὦ Παρθένος, ὅσοι εἰς σὲ ζητοῦν μόνον τὸ ὄφελος. Αὐξάνουν ὡς ζιζάνια, καὶ ἀποπνίγουν τοὺς ἰδικούς σου σπόρους.

« Βεβαίως εἶναι πολῦτιμος ὁ χρόνος καὶ πρέπει νὰ τρέξῃς εἰς τὴν ὁδὸν τῶν τελειοποιημένων τεχνῶν καὶ τοῦ εὐρέως ἐμπορίου. Ἄλλ' ὁ ἄργυρος δὲν εἶναι εἰμὴ ὕλικὸν μέσον διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἀρετήν. Ἄς εἶναι δοῦλος ὁ χρυσὸς εἰς τὸν πολιτισμόν, ὄχι κύριος. Πάντοτε ἡ ἰδέα διευθύνει τὸν κόσμον. Ἡ ἀόρατος ψυχὴ κινεῖ καὶ ἐμπνέει τὰ μέλη τοῦ σώματος, καὶ τοὺς δίδει χρῶμα καὶ θελκτικότητά.

« Εἰς τὰ πλέον ὕλικὰ πράγματα τῆς ζωῆς, ἔστὲ ἀττικαί, ὦ Ἑλληνας » (1).

(1) « Vengono estrani, o Grecia, a te da ogni banda, ma non tanto a recarti gli esteri beni, quanto a guastare l'indole tua: vengono a mercanteggiare colla tua libertà, ti riguardano come fondaco; e le tue antiche rovine e i tuoi edificii col disprezzo medesimo sarebbero pronti a comprare ed a vendere. Non t'amano, o vergine, quei che l'utile solo cercano in te. Crescono come zizzania, e affogano i germi propri tuoi.

* * *

Ἴδου ἡ μετάφρασις τοῦ ἐννάτου δοκιμίου:

« Ἄδικος φήμη καὶ σκληρὰ καταδίκη ἀπὸ ἀρχαίων χρόνων εἶναι ἡ “ἐλληνικὴ πίστις”. Δὲν ὑπάρχει λαὸς εἰς τὸν κόσμον, οὔτε καθολοκληρίαν δόλιος, οὔτε καθολοκληρίαν ἅγιος: ἡ κακία δὲν εἶναι ἐμφυτος εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ποία χώρα, ποία πόλις, ποῖος ἄνθρωπος εἶναι ἄσπιλος; Ποία ἱστορία εἶναι ὀλόκληρη ὑφασμένη ἀπὸ ἀδόλους καὶ γενναιοδῶρους πράξεις; Ὅπου ὑπάρχει δόξα ὑπάρχει καὶ αἴσχος, ὅπου ὑπάρχει εὐφυΐα, ὑπάρχει ἐπίσης κατάρχησις τῆς εὐφυΐας, ὅπου ὑπάρχει ὄρος ὑπάρχει καὶ κοιλάς. Ἄλλ' ὅταν ἡ συμφορὰ σὲ καταπιέζει, τότε ἐπέρχεται, πικροτάτη τῶν συμφορῶν, ἡ συκοφαντία. Ὁ τεθλιμμένος εἶναι οὐτιδανός. Καὶ ὅποιος ὑπερτερεῖ σὲ καταβάλλει. Θὰ στεφανώσῃ τὴν νίκην τοῦ μὲ τὴν ἀτίμως σου. Ἐγὼ δὲν γνωρίζω οὐδεμίαν ζωὴν λαοῦ λαμπροτέραν εἰς παραδείγματα ἀγάπης καὶ πίστεως ἀπὸ τὴν ἰδικήν σου, ὦ Ἑλλάς. Ἡ Ρώμη σὲ ἔκρινεν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς καταστροφῆς σου: σὲ ἔκρινεν ὅπως κρῖνη ὁ νικητῆς, ὅπως κρῖνη ὁ τυχηρός. Ὁ τυχηρός δὲν ἀναζητεῖ τὰς δικαιολογίας τοῦ σφάλματος, οὔτε τὰς αἰτίας τοῦ κακοῦ: τί τὸν ἐνδιαφέρουν; Περνᾷ, καταπατεῖ καὶ δὲν κυττᾷ.

« Ἐγνωρίσεις, ὦ δυστυχῆς, τὰ ἐλαττώματα τῆς δουλείας: δι' αὐτὰ δὲν εἶσαι οὔτε καθολοκληρίαν ἔνοχος, οὔτε καθολοκληρίαν ἀθώα. Αἱ διχόνοιαί σου, παλαιὰ πληγὴ, παρήγαγον ἀπάτας: ἀλλ' οἱ κίνδυνοι ἔθεσαν εἰς δοκιμασίαν τὴν ἀφοσίωσιν. Ἄν κανεὶς κοῦφος περιπαίξῃ τὴν ἡρεμον εὐστροφίαν τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ ἀστεῖζεται μὲ τοῦτο ὡς μὲ παιδαριώδη ἀφέλειαν, εἶναι δίκαιον νὰ τὸν ἀπατήσῃ ἡ ἰδία εὐπιστία του.

« Ἐξ ἄλλου οὐδὲν κακὸν εἶναι ἀθεράπευτον: ἡ δὲ δίνη τῶν ἐτῶν δύναται νὰ ἐξάλειψῃ πολλὰς κηλίδας » (1).

Certo egli è prezioso il tempo; e convien che tu corra per la via delle arti perfezionate e del dilatato commercio. Ma l'argento non è che materiale stromento alla scienza ed alla virtù. Sia servo l'oro a civiltà, non signore. Sempre l'idea regge il mondo. L'anima invisibile move e ispira le membra del corpo, e colore gli dà e leggiadria.

Nelle più corporali cose del vivere, siate attici, o Greci ».

(1) « Ingiusta fama e crudele dannà da antico la fede greca. Non è popolo al mondo nè tutto perfido nè tutto santo; non è la malvagità insita nell'umana natura. Qual paese, qual città, qual uomo mai immacolato? Quale storia tessuta tutta di schiette opere e generose? Dov'è gloria, ivi è onta; dov'è ingegno, è abuso altresì dell'ingegno: dov'è monte, è pur valle. Ma quando la sventura ti preme, allora soprarriva, delle sventure amarissima, la calunnia. Il triste è un tristo. E chi ti soverchia, coronerà la vittoria sua col tuo disonore. Io non so vita di popolo più splendida d'esempi d'amore e di fede, che, Grecia, la tua. Roma ti giudicò nell'età della tua ruina; ti giudicò come giudica il vincitore, come giudica il fortunato. Il fortunato non cerca le scuse del fallo, nè le cagioni del male; che gli fa a lui? Passa, calpesta, e non guarda.

Avesti, o misera, i vizi della schiavitù: di questi non sei nè in tutto colpevole nè in tutto innocente. Le discordie tue, piaga antica, generarono frodi; ma i pericoli misero a prova gli affetti. Se qualche vanesio piglia a gioco la quieta agevolezza del greco spirito,

* * *

Ἴδου ἡ μετάφρασις τοῦ δεκάτου δοκιμίου:

« Πολλὰ τῇ ἀληθείᾳ ἐγράφησαν καὶ ἐλέχθησαν περὶ τῆς πολιτικῆς εὐτυχίας: ἀλλ' ἡ ἀληθῆς εὐτυχία, ἡ ἰδιωτικὴ καὶ ἡ δημοσία, εἶναι ἓνα αἰσθημα, δὲν εἶναι συλλογισμὸς. Οὔτε ἡ εἰρήνη, οὔτε ἡ χαρὰ, οὔτε ἡ δόξα εὐρίσκονται ἐπὶ τοῦ χάρτου. Τὶ εἶναι ὁ νόμος χωρὶς τὰ ἔργα; Χωρὶς πολίτας τί εἶναι ἡ πόλις; Ὁ νόμος δὲν δύναται νὰ προβλέπῃ ὅλα τὰ γεγονότα, οὔτε νὰ προλάβῃ ὅλα τὰ κακά. Τέσσαρες εἶναι αἱ ἐποχαὶ τοῦ ἔτους, ἀλλὰ κάθε ἡμέρα διαφέρει τῆς ἄλλης. Μικρὸς εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν νόμων, ἀλλὰ κάθε περίπτωσις ἔχει ἓνα ἴδιον χαρακτῆρα της. Οἱ πολλοὶ νόμοι ἐμποδίζουν τὴν ἀγάπην, οἱ πολλοὶ λόγοι ἐπισκοτίζουν τὴν ἀλήθειαν. Ἄντι νὰ ὁμιλῆτε μᾶλλον νὰ δρᾶτε: θὰ πείσετε καὶ τοὺς ὀλιγώτερον εὐπίστους.

« Ἡ Ἑλλάς θὰ ταράσσεται πάντοτε ἀπὸ τὰς διχονοίας, ἕως ὅτου ἡ κατάστασις της δὲν θὰ βασιζέται ἐπὶ τῶν ἰδίων της ἡθῶν. Ἡ φορτικὴ ἀπομίμησις καταστρέφει καὶ τὸ καλόν. Ἡ μὴ καλῶς χωνευθεῖσα τροφὴ ἐπιφέρει ἀσθένειαν καὶ θάνατον.

« Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, δεύτερος μετὰ τὸν ἀσιατικόν, ἐφώτισε τὸν κόσμον: καί, τραφεὶς μὲ ἀμφοτέρους τούτους, ὁ ἰταλικὸς πολιτισμὸς ἐξηπλώθη εἰς ὅλους τοὺς λαούς. Ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία εἶναι ρύαξ τῆς ἰταλικῆς, ἀλλ' ἡ γαλλικὴ φροντίς καὶ δεξιότης διωχέτευσε τὸ ὕδωρ ἐκεῖνο διὰ μέσου τῶσων αὐλάκων, καὶ ἀνύψωσεν εἰς τόσους πῆδακας, ὥστε οἱ περισσότεροι τὸ θεωροῦν ὡς πηγᾶζον εἰς γαλλικὴν γῆν » (1).

* * *

Ἴδου ἡ μετάφρασις τοῦ ἑνδεκάτου δοκιμίου:

« Μέτρον τῆς εὐτυχίας εἶναι ἡ ἐλπὶς. Ὅστις ὀλιγώτερον ἐλπίζει, ὀλιγώτερον ὑποφέρει. Τὸ πραγματικὸν καλόν δὲν παράγει ἀμέσως τοὺς καρπούς του· εἰς μακρὸν δὲ

e scherza con esso come con puerile semplicità, giusto è che la credulità sua propria lo inganni.

Nessun male del resto è insanabile: e molte macchie può tergere l'onda degli anni».

(1) « Molto invero scrissesi e parlò della politica felicità: ma la felicità vera, e privata e pubblica, è sentimento, non è sillogismo. Nè la pace nè la gioia nè la gloria non giacciono sulla carta. Che è la legge senza le opere? Senza cittadini che è la città? Non può la legge antiveder tutti i fatti, nè tutti i mali antivenire. Quattro sono le stagioni dell'anno: ma ciascuno di differisce dall'altro. Piccolo è il numero delle leggi: ma ciascun caso ha la propria indole sua. Le troppe leggi impediscono l'amore, i troppi discorsi offuscano la verità. Piuttosto che dire, fate: e anco i men credenti convincerete.

Sarà sempre la Grecia lacerata da discordie, finchè lo stato di lei non si fondi sui propri di lei costumi. L'imitazione importuna guasta anco il bene. Cibo non ben digerito, ammala ed ammazza.

L'ellenica civiltà, seconda dall'asiatica, illuminò il mondo; e, nutrita da quelle due l'italiana si distese per i popoli tutti quanti. La letteratura francese è un ruscello dell'italica; ma la cura e destrezza francese avviò quell'acqua per tanti canali, e in tanti getti levò, che i più credono quello essere siccome sgorgato in terra di Francia ».

χρόνον ἐκτείνονται τὰ ἀποτελέσματα τῶν μεγάλων πραγμάτων. Εἰς τὴν ἀνανέωσιν τῶν λαῶν, οἱ μεταγενέστεροι ἀπολαύουν τοὺς καρπούς τῶν κόπων καὶ τοῦ αἵματος τῶν πρώτων, οἱ ὅποιοι εἰς τὴν κοινὴν δόξαν ἔχουν ἱεράν τὴν ζωὴν. Ἡ δόξα καὶ τὸ ὄφελος δὲν δύναται νὰ συνυπάρχουν πάντοτε. Ἡ ζωὴ τῶν λαῶν, καθὼς καὶ τῶν ἀνθρώπων, εἶναι ἓνα κρᾶμα πικρῶν ἡδονῶν καὶ γλυκῶν πόνων. Ἡ κοσμία εὐτυχία, ὅπως καὶ ἡ ζωὴ, εἶναι ἓνας συνεχῆς ἀγών. Τὰ δάκρυα εἶναι ὁ ποταμὸς, ὅστις ποτίζει καὶ τρέφει κάθε καλόν. Ὁ δὲ πόνος ἀν τοῦ κλείσης τὴν θύραν, εἰσέρχεται ἀπὸ τὸ παράθυρον. Ἡ ζωὴ μας εἶναι βραχεῖα εἰς σκέψεις, μακρὰ εἰς πάθη... » (1).

* * *

Ἴδου ἡ μετάφρασις τοῦ δωδεκάτου δοκιμίου:

« Ὁ λαὸς δὲν γνωρίζει τὴν ἱστορίαν του. Ἡ πολυμάθειά μας ἀπέθανε, καὶ κατέπεσε μὲ τοὺς νεκρούς. Ἡ δὲ ἱστορία εἶναι λιμνάζον ἔλος, καὶ οὐχὶ ὕδωρ, τὸ ὅποιον ρέον νὰ γονιμοποιῇ καὶ νὰ χαροποιῇ τὴν κοιλάδα. Αἱ παραδόσεις τοῦ παρελθόντος χρόνου πρέπει νὰ εἶναι ὡσάν πλούσιον ἔνδυμα τοῦ παρόντος πολιτισμοῦ· κάθε λίθος πρέπει νὰ λέγῃ κάτι εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων. Τώρα τὰ μνημεῖα τῶν πατέρων μας καὶ τὰ θαύματα τῆς φύσεως εἶναι γράμματα ἀκατανόητα διὰ τὸν ὄχλον: καὶ ὅλοι σχεδὸν εἴμεθα ὄχλος. Τὰ νέα πράγματα πρέπει νὰ συνδέσωμεν μὲ τὰ παλαιά, καὶ ὅλοι οἱ αἰῶνες πρέπει νὰ μᾶς παρέχουν διδάγματα γενναιοφρόνων καὶ θρησκευτικῶν αἰσθημάτων. Ἄς μὴν εἶναι ὁ κόσμος τόσον ἀρχαῖος μάτην. Ἡ ἐπιστήμη κατερχομένη πρὸς τὸν λαόν, θὰ δυνηθῇ νὰ ἀνέλθῃ ὑψηλότερον. Τὰς περιττὰς γνώσεις θὰ ἀπορρίψωμεν, θὰ θερμάνωμεν τὰς ψυχρὰς λέξεις. Ἡ στοργὴ τοῦ λαοῦ καλλίτερον ἀπὸ τοὺς ρητορικοὺς λόγους θὰ μᾶς δείξῃ τὴν ὠραιότητα » (2).

(1) « Misura della felicità è la speranza. Chi meno spera, men soffre. Il bene vero non produce sull'atto tutti i suoi frutti: e in lungo si stendono gli effetti delle cose grandi. Nel rinnovellarsi de' popoli, i posteri godono il frutto delle fatiche e del sangue dei primi che alla comune gloria hanno sacra la vita. Gloria e utilità non possono star sempre insieme. La vita de' popoli, come e degli uomini, è un misto di dolcezza amare, e di soavi dolori. La civile felicità, così come la vita, è guerra continua. Le lagrime sono il fiume che irriga e nutre ogni bene. E il dolore al quale chiudi la porta, t'entra dalla finestra. La vita nostra è corta ai pensieri, alle passioni lunga... ».

(2) « Il popolo non conosce la storia propria. L'erudizione nostra è morta, e conversa co' morti. E la storia è padule stagnante, non acqua che nel corso fecondi e rallegrì la valle. Le tradizioni del tempo passato deon essere come ricco vestimento della presente civiltà; deve ogni sasso dire qualcosa alla memoria degli uomini. Adesso i monumenti de' padri nostri e le meraviglie della natura son lettere non intelligibili al volgo: e quasi tutti siam volgo. Le cose nuove convien collegare alle antiche, e che tutti i secoli ci diano insegnamenti di generoso e religioso sentire. Non sia il mondo così vecchio indarno. La scienza scendendo al popolo, potrà più alta salire. Le notizie soverchie rigetteremo, le parole fredde riscaldaremo. L'affetto del popolo meglio delle rettoriche ci additerà la bellezza ».

* * *

Τὸ δέκατο τρίτο δοκίμιο εἶναι γραμμένον ἰταλικῶς καὶ ἑλληνικῶς καὶ εἶναι ἓνας ὕμνος πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ μιὰ συμπόνια γιὰ τὶς περιπέτειες καὶ τὴν κατάπτωσίν της. Ὁ Ὄωμαζαῖος ἐκθειάζει τὴν « ὑπερένδοξον γλῶσσαν », ποῦ ἀγαπᾷ σὺν « τὴν φωνὴν τῆς μητρός του », καὶ θέλει νὰ ξέρουν οἱ μεταγενέστεροι ὅτι « ἦτον Ἑλλην μετὴν καρδίαν » καὶ ὅτι σὺν τέτοιον ἀγάπησε « ὅλα τὰ γενναῖα, ὅλα τὰ χαρίεντα, ὅλας τὰς συμφοράς ». Ἴδου τὸ κείμενον τοῦ δοκίμιου :

« Τίς με μεταφέρει πάραυθα εἰς τὴν γῆν σου τὴν εὐλογημένην, ὦ Ἑλλάς, ὦ μῆτερ τόσων δοξῶν καὶ τόσων ὠραιότητων καὶ τόσων συμφορῶν; Τίς μ' ὀδηγεῖ εἰς τὰ βουνά σου, κατοικημένα ἀπὸ τόσας μνήμας λαμπράς, εἰς τὰς νήσους σου πλουσίας πηγῶν καὶ ἀνθέων καὶ κίτρων; Τίς μ' ἀφίνει ν' ἀναπνέω τοῦτον τὸν ἀέρα γεμαῖτον φῶς καὶ ἔρωτα καὶ ζωὴν; Ἀπὸ τὰ μνημεῖα σου τὰ ἀφανισμένα ἐκβαίνουν φωναὶ μεμιγμέναι, ὅπου ἐκφράζουσι καὶ ὄργην καὶ ἀγάπην ἀκούραστον, καὶ πάθη φοβερά, καὶ ἀρετὰς ὑπερανθρώπου. Τὸ χόρτον τὸ νέον σκεπάζει τὰ παλαιὰ ἐρείπια τῶν ναῶν καὶ τῶν ἀγαλμάτων, ὡσὰν εἰς ψυχὴν γηράζουσαν εἰσέρχεται νέος στοχασμὸς, καὶ μερικῶς καλύπτει τὰ πρῶτα νοήματα, καὶ μερικῶς τὰ δεικνύει. Ἀλλὰ νέαι ἀφανίσεις, ὦ Ἑλλάς δυστυχῆς, προσθέτονται εἰς τὰς παλαιὰς σου... Ποῦ εἶναι τὰ δυνατὰ πτερά σου, ὦ ἀετέ, συνειθισμένε νὰ ἀναβλέπης εἰς τὸ φῶς τοῦ Θεοῦ; Ποῦ εἶναι, ὦ ἀηδῶν γλυκόστομε, ἡ φωνή σου ἡ γλυκεῖα καὶ ἰσχυρά, ὅπου ἐκτάνθη εἰς τόσον διάστημα τόπων, εἰς τόσον διάστημα αἰώνων; Ἀνίσως καὶ ἐγὼ πηγαίνω νὰ ζητῶ εἰς τὴν γῆν σου τὴν ἀγαπημένην, τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν ἐλπίδα, ἡ ὅποια με φεύγει λυπηρῶς ἀκολουθοῦντα, τί ἤθελα εὔρει εἰς ἐσένα πλὴν νέας ἀφορμὰς ὀργῆς λυπηρᾶς; Ἀλλοίμονον, ἡ ζωὴ τῶν ἐθνῶν εἶναι μεμακρυσμένη εἰς τὰ χρόνια· καὶ ἡ ζωὴ ἡ ἀνθρωπίνη λάμπει καὶ φεύγει. Αἱ ἡδοναὶ μας δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἐλπίδες φυόμεναι καὶ μαραινόμεναι, δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ μία ἀκτίς ὑπομειδιάματος, ὅπου χρυσώνει τὰς νεφέλας τὰς πυκνάς τῶν δακρύων. Ἐὰν ζητῆς ἐδῶ κάτω πατρίδα καλότυχον, δὲν θὰ εὔρεις ποτὲ τὴν πατρίδα. Ἀλλὰ κάθε γῆ θλιβομένη ἄς ᾗναι πατρίς σου, καὶ κάθε ἄνθρωπος ὅπου ὑποφέρει, θεωρήσέ τον ὡς συμπολίτην καὶ ὁμόγλωσσον. Ὡ γλῶσσα ὑπερένδοξε, ὅπου ἔμαθες νὰ προφέρῃς καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀγάπην καὶ τὴν οὐρανίαν, ἐγὼ σ' ἀγαπῶ ὡσὰν τὴν φωνὴν τῆς μητρός μου, καὶ ἡ ψυχὴ μου ἀντηχεῖ τὰς ἀρμονίας σου γλυκὰ τρεχοῦσας ὡσὰν νερὸν καθαρὸν καὶ βαθύ ἀνάμεσα εἰς ἀνθη νέα καὶ παλαιὰ δένδρα, ἀνάμεσα εἰς τοὺς χοροὺς τῶν παρθένων, καὶ τοὺς κλαυθμοὺς τῶν τραγωνίων. Ἐγὼ μαντεύω με μάντευμα τῆς καρδίας τὰ μυστήριά σου, καὶ ἡ μεγάλη ἐπιθυμία παροξύνει καὶ ξαναεῶνει τὴν ὄψιν τοῦ νοός. Ἄς προστεθῆ ἡ νέα τούτη χορδὴ εἰς τὴν πολύχορδον λύραν τῆς καρδίας μου· ἄς ἐγχύνεται εἰς διαφόρους μελωδίας καὶ εἰς πολλὰ στήθη ἢ φλόγα τῆς ψυχῆς μου τῆς ταλαιπώρου· ἄς ζήσῃ τὸ ὄνομά μου εἰς τὰ βουνά καὶ τὰς νήσους τῆς γῆς σου τῆς εὐλογημένης, ὦ Ἑλλάς· καὶ οἱ μεταγενέστεροι, διαβάζοντες τοὺς λόγους

* * *

μου τοὺς φιλικούς, ἄς φωνάζουν: τοῦτος ὁ ἄνθρωπος ἦτον Ἑλλην μετὴν καρδίαν, καὶ ἠγάπησε μετελείαν ἀγάπην ὅλα τὰ γενναῖα, ὅλα τὰ χαρίεντα, ὅλας τὰς συμφοράς » (1).

Τὰ δύο ἐπόμενα δικάμια 14 καὶ 15 ἀπευθύνονται πρὸς τὸν γνωστὸ φίλον τοῦ Ὄωμαζαίου Μάρκο Ρενιέρη. Στὸ πρῶτον ὁ Ὄωμαζαῖος ἐκθειάζει καὶ πάλιν τὴν ἀγάπην του γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ συμβουλεύει τὸν ἀγαπημένο του φίλον νὰ ἐργασθῆ με ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴν ἀναγέννησίν της, βέβαιος ὅτι: μπορεῖ νὰ βάλῃ εἰς τούτην τὴν γῆν τὴν ἱερὰν σπόρους εὐκάρπους ὠραιότητος ἐναρέτου. Κυρίως ὅμως πρέπει τὰ διδάξῃ τοὺς Ἑλληνας νὰ μὴν εἶναι « μῆτε ψιττακοὶ, μῆτε πίθηκοι », ἀλλὰ Ἑλληνας. Στὸ δεύτερον ἐγκώμιον πλέκει τὸ ἐγκώμιον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, καὶ ἐκφράζει τὴν λύπην του γιὰ τὴν δὲν ξέρεει νὰ γράφῃ « γραικικὰ χωρὶς σφάλματα », ἀναγγέλλει δὲ τὴν πρόθεσίν του νὰ κάνη τὴ συλλογὴ δημοτικῶν τραγουδιῶν — γιὰ τὰ ὅποια γράφει τὰ ὠραιότερα λόγια — καὶ παρακαλεῖ τὸν Ρενιέρη νὰ τοῦ φανῆ χρήσιμος στὸ ἱερό του ἔργο.

Παραθέτομεν τὸ κείμενον τοῦ δεκάτου τετάρτου δοκίμιου :

« Νά, νέος δεσμός, ὦ Μάρκε, συνδέεται μεταξύ μας εἰς τοὺς παλαιούς· εἴμεθα ὁμόψυχοι, θέλομεν εἶσθαι καὶ ὁμόγλωσσοι. Ἐγὼ ἀγνωρίστον ἀκόμη, σὲ ἠγάπησα μετελείαν ἀδελφικὴν, καὶ ἔβαλα εἰς ἐσένα γενναίας καὶ παρηγορητικὰς ἐλπίδας· διότι κάθε

(1) « Chi mi porta di lancio sulla terra benedetta, o Grecia, o madre di tante glorie e bellezze e sventure? Chi mi conduce a' tuoi monti abitati da tante illustri memorie, all'isole tue ricche d'acque e di fiori e di cedri? Chi mi dà ch'io respiri quell'aria piena di luce e d'amore e di vita? Da' ruinati tuoi monumenti escano voci insieme miste, che dicono e ira ed amore infaticato, e passioni tremende e sovrumane virtù. L'erba novella ricopre le antiche ruine de' templi e de' simulacri, come in anima invecchiata, entrando un nuovo pensiero, parte cela delle prime idee, parte mostra. Ma nuove ruine s'aggiungono, o Grecia, alle antiche tue... Dove le possenti tue penne, o aquila usata a riguardare nella luce di Dio? Dove, o dolce rusignuolo, la voce tua forte e soave, che si distese per tanto spazio di luoghi, tanto spazio di secoli? S'io vo' sulla tua terra diletta a cercare la felicità e le speranze che fuggono il mio affannoso seguire, che altro ritroverei io in te se non nuove cagioni di sdegno addolorato? Ah! la vita de' popoli si distende ne' tempi; e la vita dell'uomo balena e passa. I nostri piaceri non son che speranze che nascono e muoiono; sono un raggio di sorriso che indora la nube del pianto. Se cerchi quaggiù patria avventurata, non avrai patria mai. Ma ogni terra vessata, a te sia patria; ogni uomo che soffre sia a te come d'una città e d'una lingua. O gloriosa lingua che imparasti ad esprimere e l'umano amore e il divino, io t'amo come la voce materna: e l'anima mia echeggia alle armonie tue, dolce scorrenti, com'acqua pura e profonda tra fior novelli ed antiche piante, tra vergini danzanti, e tortore gemebonde. Io indovino col cuore i tuoi secreti; e il desiderio accresce l'ingegno mio e rinnova. Aggiungasi questa corda alle molte del mio pensiero; trasfondasi per variate melodie in molti petti la fiamma dell'anima mia dogliosa: viva il mio nome, o Grecia, per le montagne e per le isole tue benedette: e i posteri leggendo le amiche parole mie, dicano: Quest'uomo era greco col cuore, ed amò quant'è generoso e gentile e sventurato nel mondo ».

καρδία φιλόκαλη είναι φυσικῶς ἀδελφὴ μου, καὶ κάθε αἰσθημα ὑψηλὸν μὲ φαίνεται ὡσάν ἐδικόν μου. Τώρα λοιπὸν αἱ ψυχὰί μας θέλουν συγχυθῆ ἑνδοτέρα· τὰ αὐτὰ νοήματα μὲ τοὺς αὐτοὺς φθόγγους ἐνίοτε θὰ προφερθοῦν. Ἐσύ μὲ τὸν νοῦν εἶσαι Ἴταλός, ἐγὼ Ἕλλην, φίλτατε, μὲ τὴν καρδίαν.

«Νά, Μάρκε, ὁμιλῶ τὴν γλῶσσαν ἔθνους ἄνωθεν ἐνδόξου καὶ νέου. Ὡσάν βρέφος ἀνοῦγον τὸ στόμα εἰς τὸν λόγον, καὶ τὴν ἔννοιαν εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, οὕτως ἐγὼ σχεδὸν εἰς τὴν ἀγαπημένην ταύτην ἁρμονίαν, μὲ νέα αἰσθήματα ξαναγεννοῦμαι. Καὶ ἐσύ, Μάρκε, ἀγάπησε μὲ καθ' ἡμέραν αὐξανομένην ἀγάπην, τὴν εὐμορφὴν καὶ πληγωμένην μητέρα μας.

«Ἐσο Ἕλλην, ὦ Μάρκε. Ἐμπορεῖς νὰ βάλῃς εἰς ταύτην τὴν γῆν τὴν ἱερὰν σπόρους εὐκάρπους ὠραιότητος ἐναρέτου. Σὺ πρέπει νὰ ἀναθρέψῃς, νὰ ἀγκαλιάσῃς καὶ νὰ ζεστάνῃς μὲ τὴν πνοὴν τῶν λόγων σου τῶν θερμῶν τὴν νέαν γενεάν. Δίδαξέ τους νὰ ἦναι Ἕλληνες ἐπὶ πάντων, μὴτε ψιττακοί, μὴτε πύθηκοι. Πρὸς τὸν λαὸν τὸν πτωχὸν ἀπὸ ἀσῆμι, καὶ πλοῦσιον εἰς τὰ αἰσθήματα, πρὸς τὸν λαὸν τὸν ἀπαίδευτον ἀπὸ τὰ βιβλία, πεπαιδευμένον εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἀγάπης, στρέψε μὲ εὐσέβειαν τὸν λόγον σου. Σὲ συσταίνω, ἀδελφέ, τὴν μητέρα μας· ἐγὼ δὲν μπορῶ νὰ τὴν δώσω παρὰ εὐχὰς ἀνωφελεῖς καὶ θρηνώδεις παρακαλέσεις. Ἡ ἡμέρα μου κλίνει εἰς τὴν δύσιν. Τὸ φθινόπωρόν μου εἶναι βροχερόν καὶ ἀνεμῶδες. Δὲν ἔκαμα σχεδὸν τίποτε τῶν καλῶν, ὅπου ἡ καρδία μου ἐπεθύμησε· δὲν ἤμουν ἄξιος. Ἐσύ, καλοτυχώτερος, ἀρχίνα ὀγλίγωρα. Ὁ καιρὸς φεύγει, καὶ τὰ δάκρυα δὲν τὸν ἀνασύρουν. Χάραξε τὸ ὄνομά σου εἰς ἓνα λίθον τοῦ ναοῦ· καὶ οἱ μεταγενέστεροι διαβάζοντες θὰ σηκώσουν τὰ μάτια εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ θέλουν εὐλογῆσαι τὴν γῆν τῆς κοιμήσεως τῆς αἰωνίας» (1).

(1) «Ecco tra noi un nuovo vincolo s'aggiunge, o Marco, agli antichi. Comuni avevamo i desiderî: ora è la lingua. Io te, ignoto ancora, amai da fratello, e posi in te generose e confortatrici speranze. Perch'ogni anima amica del bene è a me naturalmente sorella, e ogni altro sentire vorrei fosse mio. Or dunque gli spiriti nostri più intimo s'uniranno: e simili concetti talvolta ne' suoni medesimi esprimeremo. Italiano tu sei, carissimo, col pensiero, io greco col cuore.

Ecco, o Marco, io parlo la lingua d'un popolo nuovo. Come bambino ch'apre le labbra alla parola, e la mente alla luce del vero; io similmente a questa diletta armonia, di nuovo sentire mi rinnovello. E tu, Marco, ama con sempre crescente amore la bella madre nostra: Sii greco, o Marco. Puoi in codesta sacra terra spargere semi fecondi di virtuosa bellezza. A te si conviene nutrire, abbracciare, scaldare col soffio delle tue calde parole, la generazione novella. Insegnale a essere greca sopra ogni cosa non pappagalli, non scimmie. Al popolo, povero di moneta, ma ricco di sentire, al popolo non dotto de' libri, ma dotto in iscienza d'amore, volgi la riverente parola. Ti raccomando, o fratello, la madre nostra. Io non posso altro darle che desiderî e preghiere. Il mio giorno declina, il mio autunno è piovoso con vento. Nulla quasi ho fatto de' beni che bramava il cuor mio: non n'ero degno. Tu, più fortunato, comincia, e presto. Il tempo fugge, e le lagrime non lo richiamano. Scolpisci il tuo nome in una pietra del tempio novello: e i posterî, leggendo, alzeranno al cielo la fronte e benediranno la terra del tuo riposo».

* * *

Ἴδου τὸ κείμενο καὶ τοῦ ἄλλου δοκίμου:

«Δὲν εἶμαι τόσον, φίλτατε, προκομμένος ὅσον σὲ φαίνεται· δὲν ἐμπορῶ ἀκόμη νὰ γράψω γραϊκῶς χωρὶς σφάλματα. Μόνον τὸ πνεῦμα τὸ ἀληθινὸν τῆς γλώσσης αἰσθάνομαι εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς μου, καὶ τὸ σέβομαι ὡσάν πνεῦμα θεῖον. Ὅλαι αἱ γλῶσσαι, ὅλαι αἱ ὠραιότητες εἶναι ἀδελφαί· ὅς τις μίαν ἀγαπᾷ θερμῶς, ἔχει καὶ τῶν ἄλλων κάποιαν συνείδησιν καὶ φιλίαν. Κάθε λέξις ὀρθὰ βαλμένη, κάθε φθόγγος ἁρμονικὰ προσαρμοσμένος διεγείρει εἰς ἐμένα καθαρὰν εὐφροσύνην, ὅπου εἶναι ἄρκετὴ παρηγορία πολλῶν πόνων, εἶναι ἥλιος πολλῶν νεφελῶν διασκεδαστής. Ἄλλ' ὅσα θεωροῦν τὰς κοινὰς τῆς ζωῆς συνθηδείας, δὲν γνωρίζω. Ἐξεύρω γραϊκῶς σχεδὸν ὡσάν ὅλα τὰ ἐπίλοιπα, ἐν γένει· διὰ νὰ ὁμιλήσω μὲ τὸν ἐδικόν μου νοῦν, ὄχι διὰ νὰ κοινωνήσω πρὸς τοὺς ἀδελφούς.

«Ἡθελα νὰ συνάξω τὰ ἐθνικὰ τραγούδια τῆς Ἑλλάδος τὰ ὅποια ὁ Φωριέλ δὲν ἐτύπωσε, καὶ νὰ τὰ μεταφράσω· ἀνθὴ ζωντανὰ ἀνοιξιν αἰωνίαν. Σὲ συσταίνω τὸ υἱικὸν τοῦτο καὶ ἱερὸν ἔργον· καὶ ἐπιθυμῶ τὸ ὄνομά σου μὲ τὸ ἐδικόν μου νὰ ἠχηθῆ ἀντάμα καὶ μέσα εἰς τὰ ἐρείπια τῶν Ἀθηνῶν καὶ μέσα εἰς τὰ περιβόλια τῆς Φλωρεντίας.

«Εἰς ταῦτα τὰ τραγούδια οἱ φιλόλογοι δὲν θέλουν γυρεῦσαι παρὰ τὸ ὕψος τὸ ρητορικόν· ἀλλ' ἡμεῖς ὑψηλότεραν εὐμορφίαν ἀγκαλιάζοντες, θὰ στοχασθῶμεν μὲ ποίαν δροσίαν ἰδρώτος καὶ δακρύων τοιοῦτον δένδρον ποιήσεως αὐξήνη.

«Ἐξακολούθησε, ὦ Μάρκε, εἰς τὸν νοῦν σου καὶ εἰς τὴν καρδίαν σου νὰ συνάξῃς πανταχοῦ ὅλα τὰ ὠραῖα καὶ μεγάλα, ὅλα τὰ ἀληθινὰ καὶ γενναῖα. Ἡ Ἑλλάς ἔχει χρεῖαν συνεχῶν κόπων καὶ καιούσης ἀγάπης, δυνατῶν συγγραφέων καὶ δυνατωτέρων ψυχῶν.

«Χαῖρε, ἀδελφέ» (1).

(Ἐπεταὶ συνέχεια).

(1) «Non sono, o carissimo, tanto innanzi quanto a te pare: greco non posso ancora scrivere franco. Ma lo spirito della lingua vero sent'io nel profondo, e la venero come cosa divina. Le lingue, le bellezze son tutte sorelle: chi l'una ama forte, anche dell'altre ha qualche coscienza ed amore. Ogni frase bene commessa, ogni suono armonicamente congegnato eccita in me un piacer puro, che m'è conforto di molti dolori, m'è raggio di molte nuvole disperditore. Ma quanto spetta agli usi comuni del vivere, ignoro. So di greco a un dipresso come del resto; pe' generali: da parlarne nell'ultimo della mente mia, non da comunicare a' fratelli.

Vorrei raccogliere i canti popolari della Grecia che il Fauriel non diede, e tradurli: fiori vivi di primavera perenne. Ti raccomando quest'opera sacra di filiale pietà. E vorrei che tra le ruine d'Atene e tra i giardini di Fiorenza risuonasse il tuo col mio nome. In que' canti i letterati cercheranno i pregi rettorici: ma noi, salendo a più alta bellezza, penseremo di quale rugiada di sudori e di lagrime questa pianta di poesia si nutrichi.

Segui, o Marco, a raccorre nella mente e nel cuore da ogni parte quant'è bello e grande, quant'è vero e gentile. La Grecia ha di bisogno di fatiche continove e d'amore ardente; di possenti penne, e d'anime più possenti.

Fratello, addio».

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ ΚΑΙ ΙΟΥΛΙΟΣ ΣΛΟΒΑΤΣΚΙ

τοῦ καθηγητοῦ Νεοελληνικῆς Γλώσσης καὶ Λογοτεχνίας ἐν τῷ Β. Πανεπιστημίῳ Ρώμης
κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΩΡΑ

Φεύγοντας τὸ Νοέμβριο τοῦ 1828 ἀπ' τὴ Ζάκυνθο γιὰ τὴν Κέρκυρα, ὁ Σολωμὸς δὲν λησμόνησε τὴ γενέτειρά του. Ἀντιθέτως, πάντα στὸ νοῦ του τὴν εἶχε. Ὁ ἴδιος ἔλεγε ὅτι, ἂν καὶ βρίσκονταν στὴν Κέρκυρα, ἐξακολουθοῦσε ὅμως νὰ ζῆ νοερώς στὴ Ζάκυνθο. Ἡ προσήλωσί του αὐτῇ στὸ ἀγαπημένο του νησί, ἦταν φυσικὸ νὰ τὸν σπρώχνη νὰ ξαναγυρίσῃ κάποτε. Καὶ πράγματι, ἓνα ταξιδάκι στὴ Ζάκυνθο ὁ Σολωμὸς ἐπεχείρησε ὀκτὼ χρόνια μετὰ τὴν ἀναχώρησί του, δηλ. στὰ 1836. Ἡ πληροφορία εἶχε μείνει ὅπως διόλου ἄγνωστη, καὶ μονάχα μιὰ σελίδα ἀπ' τὸ ταξιδιωτικὸ ἡμερολόγιό στὴν Ἀνατολὴ τοῦ μεγάλου πολωνοῦ ποιητοῦ καὶ συγγραφέως Σλοβάτσκι μᾶς τὴν ἀπεκάλυψε. Ὁ Σλοβάτσκι ἔτυχε νὰ ταξιδεύῃ μὲ τὸ Σολωμὸ ἀπ' τὴ Κέρκυρα στὴ Ζάκυνθο ἀκριβῶς μὲ τὸ ἴδιο πλοῖο, καὶ ἔτσι περιγράφει μερικὲς ἐντυπώσεις του γιὰ τὸ Σολωμὸ, πού τὸν εἶχε ἴσως ἀπὸ πρῶτα ἀκουστὰ καὶ πού τώρα τοῦ δίνονταν ἡ εὐκαιρία νὰ πλησιάσῃ.

Οἱ κρίσεις τοῦ Πολωνοῦ λογοτέχου ἔχουν σημαντικὸ ἐνδιαφέρον, γιατί μᾶς δείχνουν τί ἐντύπωσι ἔκανε σὲ κείνους πού τὸν πλησίαζαν γιὰ πρώτη φορά, ὁ Ἑθνικὸς ποιητὴς μας, μὲ τὴν ιδιόρρυθμη συμπεριφορά του, πού ἀπασχόλησε ὄχι λίγο τοὺς βιογράφους του. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ὁ κάπως εἰρωνικὸς τόνος τοῦ Σλοβάτσκι νὰ ὀφείλεται καὶ σὲ κάποια ζηλοτυπία γιὰ τὴ μεγάλη φήμη ποῦχε ἀποκτήσῃ σὲ τόσο νεανικὴ ἡλικία ὁ Ἕλληνας συνάδελφός του. Ὅπωςδὴποτε τὸ σημείωμα παρουσιάζει ἀκόμη καὶ ἓνα ἄλλο ἐνδιαφέρον, γιατί ἀπ' αὐτὸ μαθαίνουμε τὴν ἀκριβῆ ἡμερομηνία τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Σολωμοῦ στὴν ἰδιαίτερη Πατρίδα του, καὶ τὸ πόσο ὑπέφερε πάντα ἀπ' τὴν καρδιά του ὁ ἀκόμη νεαρὸς ὕμνητὴς τῆς Ἐλευθείας.

* * *

Ὁ Ἰούλιος Σλοβάτσκι (J. Slowacki) γεννήθηκε στὰ 1809 στὸ Krgemieniec τῆς Πολωνίας, καὶ εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους καὶ πολυγραφοτέρους ποιητὲς τῆς Πατρίδας του. Μόλις πέντε ἐτῶν ἔμεινε ὀρφανὸς ἀπὸ τὸν πατέρα, καθηγητὴ πολωνικῆς λογοτεχνίας, καὶ ὅλη του τὴν ἀνατροφή ὀφείλει στὴ μητέρα του, γυναῖκα πού διακρινόταν γιὰ τὴν παιδεία καὶ τὴν καλωσύνη της, καὶ πού ἀφιερώθηκε ὁλόψυχα στὸ μονάκριβο παιδί της. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σλοβάτσκι δὲ λησμόνησε ποτὲ τὴ στοργὴ τῆς μητέρας του: σ' ὅλη του τὴ ζωὴ τῆς ἔδειξε μεγάλη ἀφοσίωσι, καὶ ἀπόδειξι εἶναι τὰ συχνὰ γράμματα πού τῆς ἔστειλε σὰν βρισκόταν μακριὰ της.

Τὶς σπουδὲς του τίς συμπλήρωσε στὸ Πανεπιστήμιό τοῦ Βίλνο· ἀργότερα ἐπισκέφτηκε καὶ τὴν Ὀδησό. Ἀκόμη νεαρώτατος ἔγραψε τὰ πρῶτα του ποιήματα, μὲ βυρωνικὴ ἐπίδρασι, καὶ τὰ δημοσίεψε στὸ Παρίσι, τὸ 1832. Ἐπειτα πῆγε στὸ Λονδῖνο, ξαναγύρισε στὸ Παρίσι καὶ βραδύτερα πέρασε στὴν Ἑλβετία. Τὸ 1836 πῆγε στὴν Ἰταλία καὶ ἀπὸ καὶ ἄρχισε ἓνα μεγάλο ταξίδι στὶς χῶρες τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ 1838 γύρισε καὶ πάλι στὸ Παρίσι, ὅπου ἔμεινε ὡς τὸ θάνατό του (1849).

Τὸ 1837, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψί του στὴν Ἀνατολή, ὁ Σλοβάτσκι ἔγραψε ἓνα ἐκτεταμένο ἀφηγηματικὸ ποίημα «Ταξίδι στοὺς Ἁγίους Τόπους», ὅπου περιγράφει τίς ἐντυπώσεις του ἀπὸ ὅτι εἶδε καὶ ἄκουσε. Τὸ ποίημα αὐτὸ δὲν ἔχει μεγάλη καλλιτεχνικὴ ἀξία, παρουσιάζει ὅμως πολὺ ἐνδιαφέρον γιὰ τίς περιγραφὰς καὶ τίς κρίσεις τοῦ συγγραφέως. Οἱ ἐντυπώσεις ἐξ ἄλλου τοῦ Σλοβάτσκι συμπληρώνονται καὶ ἀπὸ τὰ γράμματα πού ὁ ποιητὴς ἔστειλε ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη στὴ μητέρα καὶ στοὺς φίλους του. Σ' ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ γράμματα, μιλώντας στὴ μητέρα του γιὰ τὴν ἐπίσκεψί του στὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐνθουσιασμένος ἀπ' τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας, γράφει: «Ἡ Ἑλλάς, γεμάτη ἀξιοθαύμαστα μνημεῖα, μοῦ ἄρесе ἐξαιρετικὰ καὶ μὲ μάγεψε περισσότερο καὶ ἀπὸ τὴ Ρώμη».

Τὸ ποίημα «Ταξίδι στοὺς Ἁγίους Τόπους»⁽¹⁾ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἑννέα μέρη: τὸ πρῶτο περιγράφει τὴ Νεάπολι τῆς Ἰταλίας, τὸ δεύτερο λείπει, τὸ τρίτο περιγράφει τὴν Κέρκυρα καὶ τὰ Ἑλληνικὰ παράλια, τὸ τέταρτο τὴ Ζάκυνθο καὶ τὸ Μεσολόγγι, τὸ πέμπτο τὴ Ναύπακτο, τὸ ἕκτο τὴ Βότσειτσα, τὸ ἕβδομο τὸ Μέγα Σπήλαιο, τὸ ὄγδοο τὸ Ναύπλιο, τὸ ἑννατο τὴν Κόρινθο.

* * *

Στὸ τρίτο ἀκριβῶς βιβλίον γίνεται λόγος καὶ γιὰ τὸ Σολωμὸ πού ταξίδευε μαζὺ μὲ τὸν Πολωνὸ ποιητὴ. Τὸ πλοῖο τοὺς εἶχε ξεκινήσει ἀπ' τὴν Κέρκυρα καὶ διευθυνότανε πρὸς τὴ Ζάκυνθο. Ὁ Σλοβάτσκι καθισμένος στὸ κατὰστρωμα κύτταζε γύρω του τοὺς συναξιδιωτὲς του, περιγράφοντας σ' ἓνα τόνο κάπως εἰρωνικὸ, τίς σχετικὲς ἐντυπώσεις του. Ἄξαφνα ἓνα παιδάκι, πού ἡ φύσι δὲν εἶχε προικίσει μὲ πολλὰ χαρίσματα, ἄρχισε τὰ κλάμματα κοντὰ στὴ μητέρα του. Ὁ πλοίαρχος τότε θέλησε νὰ πῆ μιὰ λατινικὴ φράσι, ἀλλὰ λάθεψε. Ὁ λατινομαθὴς Σολωμὸς φάνηκε σὰν νὰ πειράχτηκε γιὰ τὴν ἀμάθειά του. Νὰ πῶς περιγράφει ὁ ἴδιος ὁ Σλοβάτσκι τὴ σκηνή⁽²⁾:

«Ὁ πλοίαρχος ἀνέκραξε κατὰ τὸν Βιργίλιον "et tantae tantaene divis coelestibus ira"⁽³⁾; Τότε ἀνασηκώθηκε ὁ κόμης Σολωμὸς⁽⁴⁾, Ἕλληνας ποιητὴς, ἀπ' τὴ Ζάκυνθο. Ἡ διαστρέβλωσι τῆς ἐκφράσεως καὶ τοῦ μέτρου, τοῦ χτύπησαν ἄσχημα στ' αὐτί· ἤθελε λοιπὸν νὰ τὸν διορθώσῃ, ἀλλὰ καὶ δὲν εἶχε ὄρεξι νὰ χάσῃ τὰ λόγια του. Ἴσως ὅμως νὰ ἦταν καὶ ἀπὸ ἀδυναμία. Γιατὶ πρᾶγματι ἀμέσως ἔσφιξε μὲ τὰ δυὸ του χέρια τὴν καρδιά καὶ φώναξε μὲ τὰ ὀνόματά του δυνατὰ, ὥστε ν' ἀκουστῆ ἀπ' ὅλους, τοὺς δυὸ ὑπηρέτες του. Ὁ ποιητὴς ὅταν ὁ ἓνας ἀπ' τοὺς δυὸ ὑπηρέτες ἔφυγε, φώναξε ἀμέσως τὸν ἄλλον καὶ αὐτὸ γιὰ νὰ δοῦν ὅλοι ὅτι εἶχε δυὸ ἀνθρώπους στὴν ὑπηρεσία του. Μεγάλος ποιητὴς! Σὰν νέος τιτὰν ριγμένος στοὺς βράχους, ἔτσι καὶ σὺ εἶσαι ριγμένος ἀπ' τὴν

(1) J. Slowacki: Podróż do ziemi świętej z Neapolu (Ταξίδι στοὺς Ἁγίους Τόπους ἀπ' τὴ Νεάπολι), ἐπιμελεία Μ. Kridl. Ἐκδόσεις J. Kleiner: Dzieta wszystkie ("Ἀπαντα), Leopoli 1929.

(2) Τὸ κείμενο ἀπ' τὰ πολωνικά στὰ ἰταλικά εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ μεταφράσῃ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ρώμης κ. G. Maver.

(3) Τὸ σχετικὸ κείμενο τοῦ Βιργιλίου (I, 11) ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Tantaene animis coelestibus irae».

(4) Ὁ Σλοβάτσκι γράφει πάντοτε Solomon.

ἀδυναμία σου πάνω στὰ πούπουλα, κι ὁ ἄσπρος μανδύας σου καὶ τὰ κάτασπρα ἀστράπτοντα γάντια καὶ τὸ περιτριγύρισμα ἀπὸ περιποιητικούς ὑπηρέτες, δείχνουν ὅτι εἶσαι ἕνας χαϊδεμένος ἢ πολὺ φιλάρεσκος.

«Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψι, τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερὴ — σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψι, πού μὲ βιά μετράει τὴ γῆ». Μὲ τέτοια ζέσι ὁ κόμης αὐτὸς χαίρεται μιὰ φορὰ τὴ Δευτεριά, κι ἀναγορεύτηκε νέος Πίνδαρος. Καὶ ἀφοῦ ἡ Ὁδὴ αὐτὴ τὸν στεφάνωσε μὲ δάφνη, λένε πὼς τώρα πιά καίει καὶ καταστρέφει ὁ, τι κι ἂν γράφῃ. Λένε πὼς αὐτὸ εἶνε μεγάλο κρῖμα γιὰ τοὺς στίχους πού χάνονται, λένε πὼς μπροστὰ τοῦ ὄλοι οἱ ἄλλοι ποιηταὶ εἶνε μικροί. Κρῖμα πού ἀντὶ νὰ φυλάξῃ τοὺς στίχους σ' ἕνα ἀρμάρι, ὁ κύριος κόμης κάνει κάθε μέρα μ' αὐτοὺς ἕνα ὄλο-καύτωμα. Κοντὰ σ' αὐτὸν τὸν ποιητὴ, πρὸ ἔχει τέτοια ζέσι, καθότανε τρεμουλιαστός ἕνας γέρος γερουσιαστής...»⁽¹⁾.

Ἀκόμη λίγα λόγια προσθέτει ὁ Σλοβάτσκι γιὰ τὸν Ἐθνικὸ μας ποιητὴ στὸ τέταρτο βιβλίον τοῦ ἔργου του, πού ἀφιερώνεται στὴν περιγραφή τῆς Ζακύνθου, ὅπου σταμάτησε πρὶν συνεχίσῃ τὸ ταξίδι του:

«Κι ἀνεβαίνοντας στὰ ψηλώματα τοῦ Κάστρου κύτταζα γύρω μου. Ἡ Ζάκυνθος, πού γιάλιζε ἀπὸ σμάραγδια, σκεπασμένη ἀπὸ ἕνα γαλάζιο χρῶμα, σὰν ἀπὸ ἀληθινὸ ζαφεῖρι, περιτριγυρισμένη ἀπὸ οὐρανὸ καὶ θάλασσα, ἔκρυβε στὸ βάθος τῆς πολλὰ ὁμορφα σπιτάκια, καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτὰ, καὶ κεῖνο τοῦ ποιητοῦ κόμητος Σολωμοῦ. Εὐτυχισμένος ἄνθρωπος! Ξαναβρῆκε τὸν κῆπο του καὶ τὰ δένδρα, τὸ σοφᾶ του, καὶ τὸ παράθυρό του πρὸς τὴ θάλασσα, τὸ ἀγαπημένο του τραπεζάκι, ὅπου γράφει ἢ χασμουριέται, τὸ κρεβάτι του. Σήμερα ἴσως νὰ χαίρεται ἢ νὰ κλαίῃ μὲ ἀναφυλλητὰ, ἀντικρύζοντας τὸ σπιτάκι του, ὅπου ἀγαπάει ἢ ἀγάπησε. Εἶναι πράγμα εὐχάριστο νὰ ξαναγυρίξῃ κανεὶς καὶ νὰ κάθεται μπροστὰ στὸ σπιτάκι του, ὅταν καταπαύουν οἱ θόρυβοι, ὅταν οἱ γρύλλοι ἀρχίζουν πάνω στὰ χορτάρια τὸ νυκτερινὸ τους τραγοῦδι, κι ὅταν ὁ γέρος σκύλος ἀνοίγει σπρώχνοντας τὴν κλειστὴ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ καὶ ξαπλώνεται στὰ πόδια τοῦ ἀφέντη»⁽²⁾.

Αὐτὰ μᾶς γράφει γιὰ τὸ Σολωμὸ ὁ φιλέλληνας Πολωνὸς λογοτέχνης, πού — ἀδιάφορα ἀπ' τὸν εἰρωνικὸ τόνο πού μεταχειρίζεται γιὰ τὸν Ἐθνικὸ μας ποιητὴ — ἀγάπησε πραγματικὰ τὴν Πατρίδα μας καὶ ἐμπνεύστηκε ἀπ' αὐτὴν καὶ ἀπ' τὴ μακρὰ ἱστορία τῆς διαφορᾶ ἔργα του, πού θᾶξίξε ἴσως νὰ γίνουν γνωστὰ στὴν Ἑλλάδα.

Ἀπὸ μερικὲς ἄλλες συμπληρωματικὲς πληροφορίες πού μᾶς παρέχουν ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Σλοβάτσκι καὶ ἕνα σημειωματάριό του, μποροῦμε μὲ ἀκρίβεια νὰ ὀρίσουμε ὅτι τὸ παραπάνω ἀναφερόμενο ταξίδι ἔγινε μὲ τὸ πλοῖο «Ἐπτάνησος», πού ἔκανε δυὸ φορές τὸ μῆνα τὸ δρομολόγιο τῶν Ἰονίων Νήσων. Ὁ Σολωμὸς ξεκίνησε ἀπ' τὴν Κέρκυρα στίς 8 Σεπτεμβρίου 1836 κι ἐπομένως τὴν ἄλλη μέρα — ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψιν τὴν τότε βραδύτητα τῶν πλοίων — ἔφθασε στὴ Ζάκυνθο.

Πόσον καιρὸ ὅμως ἔμεινε στὸ νησί του; Εἶναι ἄγνωστο. Γιὰ νὰ μπορέσῃ κανεὶς νὰ τὸ ὀρίσῃ, θᾶπρεπε νὰ ἐξετάσῃ τὰ ἀρχεῖα τῶν ἀτμοπλοϊκῶν ἐταιρειῶν τῆς ἐποχῆς, πράγμα βέβαια δύσκολο, ἐκτὸς πιά ἂν καμμιὰ ἄλλη πηγὴ ἔλθῃ νὰ μᾶς βοηθήσῃ.

(1) Βιβλίον τρίτον §§ 6-11.

(2) Βιβλίον τέταρτον §§ 6-8.

* * *

Οἱ παραπάνω πληροφορίες τοῦ Σλοβάτσκι γιὰ τὸν Ἐθνικὸ μας ποιητὴ, πού πρωτοδημοσίεψα στὴν «Ἴονιον Ἀνθολογίαν»⁽¹⁾, καὶ πού εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ συμπληρώσῃ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ρώμης G. Maver μ' ἕνα του γράμμα, δημοσιευμένο στὸ ἴδιο περιοδικό⁽²⁾, παρουσιάζουν μεγάλη ἀξία, γιὰτὶ χρησιμεύουν γιὰ νὰ διαλευκάνουν καὶ ἐξηγήσουν διάφορα σολωμικὰ ζητήματα, ὡς τώρα ἄγνωστα ἢ ἀμφισβητήσιμα.

Ἐν πρώτοις οἱ στίχοι αὐτοὶ τοῦ Σλοβάτσκι εἶναι ἡ μόνη πηγὴ ἀπ' τὴν ὁποία πληροφουέμεθα ὅτι ὁ πολωνὸς ποιητὴς εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ συνταξιδέψῃ καὶ νὰ γνωρίσῃ προσωπικὰ τὸ μεγάλο μας Σολωμὸ, καὶ νὰ ἐνδιαφερθῇ γιὰ τὸ ἔργο του. Δὲν ἀποκλείεται μάλιστα νὰ στάθῃκε ἀκριβῶς αὐτὸ ἡ ἀφορμὴ νὰ γράψῃ τὸ μεγάλο του ποίημα «Λάμπρος», ἐμπνευσμένο ἀπ' τὴν ἐλληνικὴ ἐπανάστασι καὶ μὲ πρωταγωνιστὴ ἕναν Ἑλληνα ἐπαναστάτη, στὸ ὁποῖο ἴσως νὰ ἐξήσκῃσε κάποια ἐπίδρασι τὸ ὁμώνυμο ἀποσπασματικὸ στιχοῦργημα τοῦ Σολωμοῦ⁽³⁾.

Δεύτερο, ὁ Σλοβάτσκι μᾶς περιγράφει τὴν παράξενη καὶ κάπως ἀστεία ἐξωτερικὴ ἐμφάνισι καὶ ἐντύπωσι, πού ἔκανε ὁ Σολωμὸς μπροστὰ στὸ κόσμον μὲ τὰ διάφορα καμώματα καὶ τίς πόντες πού τοῦ ἄρεσε νὰ παίρῃ, καὶ πού ἀνέφεραν καὶ διάφοροι ἄλλοι βιογράφοι τοῦ μεγάλου μας ποιητοῦ. Ἡ περιγραφή τοῦ Σλοβάτσκι ὀφείλεται ἴσως ἐν μέρει σὲ κάποια ζηλοτυπία⁽⁴⁾, καὶ ἐν μέρει στὸν γενικὰ εἰρωνικὸ τόνο καὶ στὴ «φιλοσκομοσύνη», πού διέκριναν τὸν πολωνὸ ποιητὴ⁽⁵⁾, ἀλλὰ κατὰ βάθος ἀνταποκρίνονταν καὶ στὴ πραγματικότητά⁽⁶⁾.

(1) Γ. Ζώρα: «Σολωμικὰ Σημειώματα: Πῶς εἶδε τὸ Σολωμὸ ὁ Ἰούλιος Słowacki», εἰς Ἴονιον Ἀνθολογίαν, τεύχος 110-112, Ὀκτώβριος 1936, σελ. 80 ἐπ. — Τὸ ἄρθρον ἐκίνησε τὴν προσοχὴν, καὶ ἔγινε ἀφορμὴ νὰ γραφοῦν σχετικὰ διάφορα ἄρθρα, ἀπ' τὰ ὁποῖα ἀναφέρουμε παρακάτω τὰ σπουδαιότερα.

(2) G. Maver: «Słowacki — Σολωμὸς», εἰς Ἴονιον Ἀνθολογίαν, τεύχος 117-119, Ἰούλιος 1937, σελ. 33 ἐπ.

(3) Ἄν καὶ κατὰ πόσον ὑπάρχει ἐπίδρασι τοῦ «Λάμπρου» τοῦ Σολωμοῦ στὸ ὁμώνυμο ἔργο τοῦ Σλοβάτσκι εἶναι ζήτημα πού ἀξίζει νὰ ἐξετασθῇ, καθὼς πολὺ σωστὰ ἐτόνισαν ἤδη ὁ Γεράσιμος Σπαταλάς: «Ἡ συζήτησις περὶ τὸ Ὀνειρον: Τὸ σολωμικὸν πρόβλημα», εἰς Καθημερινήν, 26 Ὀκτωβρίου 1936 καὶ ὁ Ἰωάννης Θωμόπουλος: «Słowacki καὶ Σολωμὸς», εἰς Καθημερινήν, 16 Νοεμβρίου 1936. Ἡ ὑπόθεσι αὐτὴ φαίνεται ὅμως ἀπίθανη. Ἀντιθέτως εἶναι ἀναμφισβήτητὴ ἡ ἐπίδρασι ἄλλων ἔργων τοῦ Σολωμοῦ ἐπὶ τοῦ Σλοβάτσκι, ὅπως ὁ Ὑμνος εἰς Ἐλευθερίαν, οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι καὶ μερικὰ ἱταλόφωνα συνθέματα. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἐλπίζω νὰ ἐπανέλθω ἀργότερα.

(4) Στὴ περιγραφή του ὁ Σλοβάτσκι τονίζει — ἔστω καὶ εἰρωνικά — τὰ λόγια: «λένε πὼς μπροστὰ του (στὸ Σολωμὸ) ὄλοι οἱ ἄλλοι ποιηταὶ εἶναι μικροί».

(5) Βλ. σχετικὰ καὶ Ἰ. Θωμοπούλου: «Μερικὰ περὶ Słowacki», εἰς Ἴονιον Ἀνθολογίαν, τεύχος 113-115, Δεκέμβριος 1936, σελ. 131 ἐπ.

(6) Παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπ' τὸ προαναφερθὲν ἄρθρον μου: «Πῶς εἶδε τὸ Σολωμὸ ὁ Ἰούλιος Słowacki», ὁ Γρηγ. Ξενόπουλος ἔγραψε σχετικὰ δύο σημειώματα: «Τὰ καμώματα τοῦ Σολωμοῦ», εἰς Ἀθηναϊκὰ Νέα, 4 Ὀκτωβρίου 1936, καὶ «Ἐνα σολωμικὸ ζήτημα», εἰς Ἔργον, 3 Ὀκτωβρίου 1936.

Τρίτο — αφήνοντας κατά μέρος τὸ κάπως εἰρωνικὸ τοῦ ὕφους —, ὁ Σλοβάτσκι μᾶς δίνει πολὺτιμες εἰδήσεις καὶ γιὰ τὴ μεγάλη φήμη ποὺ εἶχε ὁ Σολωμός, καὶ γιὰ τὴν ἐχτίμησι ποὺ ἔτρεφαν γι' αὐτὸν οἱ σύγχρονοὶ του. Φαίνεται ὅτι στὸ πλοῖο ποὺ ταξίδευαν, ὅλοι κύτταζαν τὸν ὑμνητὴ τῆς Ἐλευθερίας μεθ' αὐμασμὸ καὶ περιέργεια, καὶ ὁ Σλοβάτσκι, ποὺ ὡς τότε δὲν τὸν γνώριζε, θὰ ρώτησε γιὰ τὸν ἰδιόρρυθμο αὐτὸν ταξιδιώτη καὶ ἔτσι ἔμαθε ὅτι ἦταν ὁ μεγαλύτερος ποιητὴς τῆς Ἑλλάδος. Θὰ τοῦ διηγήθησαν μάλιστα καὶ διάφορες πληροφορίες καὶ παραξενιές γιὰ τὸ Σολωμὸ ποὺ ἀναφέρει ἐν μέρει στοὺς στίχους του: «τὸν ἀναγόρευσα νέο Πίνδαρο», «λένε πὼς τώρα πιά καίει καὶ καταστρέφει ὅτι καὶ ἂν γράφῃ», «λένε πὼς αὐτὸ εἶναι μεγάλο κρίμα», «λένε πὼς μπροστά του ὅλοι οἱ ἄλλοι ποιηταὶ εἶναι μικροί», κ. λ. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι γύρω ἀπ' τὸ Σολωμὸ, μαζὺ μὲ τὸ μεγάλο θαυμασμὸ, κυκλοφοροῦσαν καὶ πολλοὶ θρύλλοι καὶ διαδόσεις, ὅπως ὅτι ἔκαιγε τὰ ποιήματά του. Ἡ τελευταία αὐτὴ πληροφορία ἔχει μεγάλο ἐνδιαφέρον, γιὰτὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι καὶ μετὰ τὸ θάνατό του μερικοὶ βιογράφοι καὶ φίλοι τοῦ Σολωμοῦ ἔκαναν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς ἔκαψε διάφορα ἔργα του. Τὸ ὅτι καὶ οἱ συνταξιδιώτες του (κατὰ τὸ πλεῖστο Κερκυραῖοι καὶ Ζακυνθῖνοί) διηγήθησαν τὸ ἴδιον πρᾶγμα στὸ ξένο ποιητὴ, ἔχει ἀρκετὴ σημασία καὶ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ μιὰ σοβαρὴ μαρτυρία γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα.

Τέταρτο, πληροφορούμεθα ἓνα ταξίδι τοῦ Σολωμοῦ στὴν ἰδιαιτέρη καὶ τόσο ἀγαπητὴ Πατρίδα του, τὴ Ζάκυνθο, ἐνῶ ὡς τώρα νομιζότανε, καὶ οἱ βιογράφοι του ὑποστήριζαν ὅτι μετὰ τὴν ἀναχώρησί του, στὰ 1828, δὲν εἶχε ξαναγυρίσει πιά στὸ νησί του, μένοντας γιὰ πάντα στὴ Κέρκυρα. Εἶναι ἀρκετὰ παράξενο πὼς κανεὶς ἀπ' τοὺς γνωστοὺς τοῦ ποιητοῦ δὲν ἀνέφερε πούθενά τὸ ταξίδι αὐτό, ποὺ — καθὼς θὰ δοῦμε παρακάτω — πρέπει καὶ μακρὸχρονον νὰ ἦταν καὶ ὄχι λίγη σημασία νὰ εἶχε γιὰ τὸ Σολωμὸ. Γιατὶ βέβαια ὁ Σολωμός θὰ πῆγε στὴ Ζάκυνθο γιὰ τὴν περίφημη οἰκογενειακὴ δίκη του, ποὺ τότε βρισκόνταν σὲ κρίσιμη γιὰ τὸν ποιητὴ μας κατάσταση καὶ κόντευε νὰ τὸν ἀφήσῃ ὄχι μόνον ἠθικὰ μειωμένο, ἀλλὰ καὶ νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ ὅλη τὴν πατρικὴ του περιουσία. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι πῆγε τότε στὴ Πατρίδα του ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον γιὰ νὰ συνεννοηθῇ καὶ νὰ ἐνεργήσῃ γιὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτή, καὶ οὔτε θὰ θέλησε νὰ δῆ παλαιούς φίλους, οὔτε νὰ πλησιάσῃ κόσμον. Καὶ ὅπως ἔφθασε κρυφά (ἂν εἶχανε πάῃ νὰ τὸν ὑποδεχοῦν φίλοι του θὰ τὸ ἔγραφε ὁ Σλοβάτσκι), λίγο ἀπ' τὸ φόβον μὴ χάσῃ τὴ δίκη, λίγο ντροπιασμένος γιὰ τὰ κάθε ἄλλο παρὰ εὐχάριστα καὶ κολακευτικὰ λόγια ποὺ οἱ συμπατριῶτες του ἔκαναν γύρω ἀπ' τὴ σκανδαλιστικὴ αὐτὴ ὑπόθεσιν, ἔτσι καὶ θὰ ἀνεχώρησε σιωπηλὰ, ἀποφεύγοντας κάθε θόρυβον γύρω του.

Πέμπτο, μετὰ τὴν πληροφορίαν αὐτὴν τοῦ ταξιδιοῦ στὴ Ζάκυνθο, στὰ 1836, λύνεται ἓνα σπουδαῖοτολολωμικὸ πρόβλημα, ποὺ γιὰ πολὺ καιρὸ ἀπασχόλησε τοὺς σολωμιστὰς καὶ ἔγινε ἀφορμὴ μακρῶν καὶ πολὺ ἐπιθετικῶν συζητήσεων, δηλ. τὸ πρόβλημα τῆς χρονολογίας τῆς γνωστῆς σάτυρας «Ὀνειρο», ποὺ ὁ Σολωμός ἔγραψε κατὰ τὴ κηδεῖα τοῦ Ἄντωνη Μαρτινέγκου γιὰ τὰ διάφορα ἐλαττώματα, τὴν ἀνάξια διαγωγή καὶ τὸ κακὸ χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Ἄντωνιος Μαρτινέγκος πέθανε στὰ 1836, καὶ ὡς τώρα νομίζονταν ὅτι ὁ Σολωμός δὲν εἶχε γυρίσει ποτὲ στὴ Ζάκυνθο, καὶ ἐπομένως δὲν εἶχε δῆ τὴ κηδεῖα, ποὺ σατύριζε, ὑποστηρίχθη ἀπὸ μερικοὺς ὅτι ὁ Σολωμός ἔγραψε τὸ «Ὀνειρο» ὄχι στὰ 1836, ἀλλὰ στὰ 1826, καὶ ὅτι δὲν ἐσατύριζε τὸν Ἄντωνη

Μαρτινέγκο, ἀλλὰ τὸν ἀδελφὸν του Γιάννη, ποὺ εἶχε πεθάνει ἀκριβῶς στὰ 1826. Ἡ τελευταία αὐτὴ ἐξήγησι στηρίζονταν καὶ σὲ κάποια ἀνακριβεία, ποὺ εἶχε κάνει ὁ πάντα τόσο καλὰ πληροφορημένος Πολυλάς. Οἱ πληροφορίες ὅμως τοῦ Σλοβάτσκι γιὰ τὸ ταξίδι τοῦ Σολωμοῦ, μᾶς πείθουν ὅτι τὸ σατυρικὸ ἐκεῖνο ποίημα δὲν γράφτηκε γιὰ τὸ Γιάννη Μαρτινέγκο, ποὺ δὲν ὑπῆρχε κανεὶς λόγος νὰ τὸν σατυρίσῃ ὁ ποιητὴς, ἀφοῦ ἦταν καλὸς καὶ ἀγαθὸς τύπος, ἀλλὰ γιὰ τὸν κακὸ καὶ ἄδικο Ἄντωνη, ὅταν ὁ Σολωμός βρισκόνταν στὰ 1836 στὴ Ζάκυνθο⁽¹⁾. Δὲν ἀποκλείεται μάλιστα, ἐχτὸς ἀπ' τὸ κακὸ χαρακτῆρα τοῦ τοκογλύφου Ἄντωνη Μαρτινέγκου, ὁ ποιητὴς μας νὰ εἶχε καὶ προσωπικοὺς λόγους γιὰ νὰ τὸν σατυρίσῃ, γιὰτὶ ἴσως ἐκεῖνος νὰ εἶχε ταχθῆ μὲ τὸ μέρος τῶν οἰκογενειακῶν ἐχθρῶν του καὶ νὰ εἶχε προσπαθήσει νὰ τὸν βλάψῃ. Αὐτὸ θὰ ἐξηγοῦσε καὶ γιὰτὶ, ἐνῶ ὁ Σολωμός βρισκόνταν σὲ τόσο κρίσιμη ψυχικὴ κατάσταση, ἀποφάσισε νὰ γράψῃ μιὰ σάτυρα. Ὅπωςδὴποτε ἀπ' τὴν πληροφορίαν τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Σολωμοῦ καὶ τὴν διόρθωσιν τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ «Ὀνειρο», συμπεραίνεται ἡ ἀνάγκη τῆς ἀλλαγῆς τῆς χρονολογικῆς κατατάξεως τοῦ ἔργου τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητοῦ καὶ ἡ ἐγκατάλειψιν τῆς γνώμης ὅτι ὁ Σολωμός δὲν ἔγραψε πλέον σάτυρες μετὰ τὴν πρώτη ἀναχώρησί του ἀπ' τὴ Ζάκυνθο.

Τέλος, ἓνα ἄλλο συμπέρασμα μποροῦμε νὰ βγάλουμε. Κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Σλοβάτσκι, ὁ Σολωμός ἔφθασε στὴ Ζάκυνθο στίς 9 Σεπτεμβρίου 1836. Ἐξ ἄλλου ξέρομε ὅτι ὁ Ἄντωνιος Μαρτινέγκος πέθανε στίς 16 Νοεμβρίου τοῦ ἴδιου χρόνου⁽²⁾. Ἐπομένως ὁ Σολωμός, ποὺ εἶχε δεῖ τὴν περιγραφομένην στὴ σάτυρα κηδεῖα, ἔμεινε στὸ νησί του τουλάχιστον ὡς τὴν ἡμερομηνία ἐκείνη, ἀλλ' ἴσως καὶ πολὺ περισσότερο. Καὶ ὅμως γι' αὐτὴ τὴ παραμονὴν τοῦ Σολωμοῦ στὴ Ζάκυνθο δὲν εἶχαμε ὡς τώρα καμμία εἰδήσι. Ἄς εἴμαστε λοιπὸν εὐγνώμονες στὸ Σλοβάτσκι, ποὺ μᾶς γνώρισε τὸ ταξίδι αὐτὸ τοῦ Σολωμοῦ, καὶ μᾶς ἔδωσε ἓνα σπουδαῖο στοιχεῖον γιὰ νὰ διαλευκάνουμε διάφορα σκοτεινὰ σημεῖα τῆς ζωῆς του.

(1) Τὸ πρόβλημα τῆς πραγματικῆς χρονολογίας τοῦ «Ὀνειρο» ἔγινε ἀντικείμενον μακροτάτων συζητήσεων, ποὺ διήρκεσαν ἀρκετοὺς μῆνες στίς φιλολογικὰς σελίδας τῆς Καθημερινῆς ἀπ' τὸν Ἰούνιον ὡς τὸ Νοέμβριον τοῦ 1936. Τὴν ἀφορμὴν τῆς ὅλης συζητήσεως ἔδωσε ἓνα σημεῖον τοῦ Δ. Ρώμα: «Ἐνα σολωμικὸν πρόβλημα», στὴ Καθημερινή, 15 Ἰουνίου 1936. Ἀκολούθησε μακριὰ πολεμικὴ, στὴν ὁποία πῆραν μέρος οἱ Σπαταλάς, Ζώης, Μακρῆς, Μιχαηλίδης, Πελεκάσης, Βίτσος, Σαλούτσης, καὶ ἄλλοι.

(2) Βλ. σχετικὰ τὴν πληροφορίαν Δ. Ρώμα: «Περὶ τὸ Σολωμικὸν πρόβλημα», Καθημερινή, 29 Ἰουνίου 1936, μὲ ἀπόσπασμα τῆς ληξιαρχικῆς πράξεως τοῦ θανάτου τοῦ Ἄντωνη Μαρτινέγκου.

Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΨΥΧΗ

Ραδιοφωνική διάλεξις τοῦ ἱστορικοῦ συγγραφέως κ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΟΥΡΕΛΛΟΥ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου)

Σ' ἂν πονῆ δὲν παρηγοριέται εὐκόλα, ἀλλὰ καταντᾷ, φύσει ποιητῆς ὅπως εἶναι, καὶ στὴν ὑπερβολή:

Κι' ἂν τραγουδῶ κι' ἂν χαίρουμι
κι' ἂν κλαίω δὲ μερώνω,
βασιλικὲς χαρὲς νὰ δῶ
μπλιό μου δὲ ξεφαντώνω.

Ἄλλὰ γρήγορα ἐπκνέρεται στὴ θρησκευτικὴ του φιλοσοφία, ποῦ τὸν καθησυχάζει τελείως καὶ τὸν ἡρεμεῖ.

Κι' ἂν κάθουμαι, κι' ἂν περπατῶ,
κι' ἂν στέκω κι' ἂν κοιμοῦμαι
σ' ἂν θὰ θελήσῃ ὁ Θεός,
μὲ τοὺς νεκροὺς λογοῦμαι.

Τρυφερὸς καὶ χαδιάρης σὲ κάθε του ἐρωτικῆ σχέσι, διαλέγει καὶ τὴν πιὸ λεπτὴ ἔκφρασι, γιὰ νὰ δείξῃ τὴν ἀγάπῃ του:

Μὲ φίλησες κι' ἀρρώστησα
φίλει με γιὰ νὰ γιάνω,
καὶ πάλι ξεναφίλει με,
μὴν πέσω νὰ πεθάνω

Ὁ ἐρωτισμὸς του τὸν ὠθεῖ σὲ μεγάλες παρχωρήσεις καὶ δὲν δειλιά νὰ πῆ στὴν ἀγάπῃ του:

Ψυχὴ, ζωὴ καὶ φῶς καὶ νοῦ,
ὅλα σοῦ τὰ χαρίζω,
ν' ἀφήσῃς τὸ κορμάκι σου
μιὰ ὥρα νὰ τ' ὀρίζω.

Ἡ ἀπληστία ὅμως τῆς ἐρωτικῆς του τρυφερότητος δὲν ἔχει ὄρια:

Ὅσ' ἄστρα ἔχει ὁ οὐρανὸς
καὶ φύλλα τὸ σπαρμένο,
τόσες φορὲς νὰ σὲ φιλῶ
τὴν ὥρα δὲ χορταίνω.

Τὸ μύσχο κάνω πρόγιομα
καὶ τὴ κανέλλα γιόμα,
τὴ ζάχαρι γλυκομασῶ
καὶ σὲ φιλῶ στὸ στόμα.

Ὅποιος φιλεῖ τὰ χεῖλιά σου
ζάχαρι πιπιλίζει,
κι' ὅποιος κοιμᾶται δίπλα σου
τὸν ὕπνο λαχταρίζει.

Σαράντα ἅγιοι βοηθᾶτε με
νὰ μπῶ νὰ τὴ φιλήσω,
κι' ἄλλοι: σαραντατέσσερις
νὰ φέγγω νὰ πορίσω.

Στὸν ἐρωτισμὸ του δὲν ἀναγνωρίζει κανένα μέτρον. Κάθε ὑπερβολὴ τοῦ εἶναι ἀναγκαία, γιὰ νὰ ἐκδηλωθῇ:

Ἄν κάμω ἄχι! κάνει σεισμό,
καὶ βάχ! χιλᾶ ἢ πλάση,
κι' ἀνὲ στενάξω τρέμουνε
ἔρη, βουνὰ καὶ δάση.

Ἄν μ' ἀγαπᾷς κι' εἶν' ὄνειρο
δὲ θέλω νὰ ξυπνήσω,
μὲ τὴ γλυκότη τ' ὄνειρου,
θέλω νὰ ξεψυχήσω.

Θεωρεῖ φυσικὰ τὰ ἐρωτικὰ του βάσανα καὶ πκρηγοριέται τραγουδώντας:

Ἡ θάλασσα τρώει βουνὰ,
καὶ τὰ βουνὰ λιοντάρια,
κι' οἱ κοπελλιὲς οἱ ὄμορφες
τρῶνε τὰ παλληκάρια.

Ἄλλὰ θεωρεῖ καὶ φυσικὸ ὡς ἄντρας νὰ κάνῃ ἀπιστίες στὴν καλὴ του καὶ μὲ περισσὴ θρασύτητα τραγουδεῖ:

Ὁ ἄντρας δὲν εἶναι ντροπῆ
ἂν ἀγαπᾷ καὶ δέκα,
εἶναι ντροπῆ νὰ ἀγαπᾷ
δυὸ ἄντρας μιὰ γυναίκα.

Μὰ ὅταν πεισματωθῇ γίνεται κακὸς καὶ ζητᾷ νὰ πληγώσῃ σκληρὰ τὴν ἀγαπημένη του μὲ τὴν ἀδιαφορία του:

Ἄν μ' ἀρνηθῆς χάνεις ἐσὺ
μὰ γὼ ἔντα θὰ χάσω;
δυὸ μέρες θὰ σ' ἀναζητῶ
στὶ τρεῖς θὰ σοῦ ξεχάσω.

Μὰ γιὰ νὰ πειράξῃ ἀκόμα περισσότερο τὴν καλὴ του τὴν πληγώνει μὲ τὴν ἐσκεμμένη ἀδιαφορία του:

Τὸ ξέχασα πὼς σ' ἀγαπῶ
κι' ἀγάπησα μιὰν ἄλλη,
μὰ δὰ ποῦ ἀναστορήθηκα
θὰ σ' ἀγαπήσω πάλι.

Κι' ἂν θέλῃ ὄχι μόνον νὰ πειράξῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ πληγώσῃ λέει:

Καινούργια ἀγάπῃ καὶ παλιὰ
μὲ βάλανε στὴ μέση,
δόσε καινούργια τῇ παλιᾶς
μιὰν ἀμπωσθιά νὰ πέση.

Ἄμα θέλῃ νὰ πειράξῃ τὴν καλὴ του ξέρει νὰ τὴν πληγώσῃ:

Ὅντε θὰ δῆς τὴν ὄρνιθα
νὰ κακαρίζῃ μπρὸς σου,
ντελόγο τὸ κατάλαβε
πὼς εἶν' τ' αὐτὸ δικό σου.

Μὲ τὰ πειράγματα του προχωρεῖ καὶ φεύγει ἀπ' τὴ λεπτότητα, ποῦ χαρακτηρίζει τὸν ἐρωτισμὸ του.

Ἡ πρώτη μ' ἀγαπητικιά
μοῦ ζήτησε λεμόνι,
κι' ὥσπου νὰ βρῶ στὴ λεμονιά
τὴν πῆραν οἱ δαιμόνιοι.
Ἐχασα τὴν ἀγάπῃ μου
μὲ τὸ σκοινὶ δεμένη,
ὅποιος τὴν βρῆ νὰ τὴν χαρῆ
μὰ τὸ σκοινὶ νὰ φέρῃ.

Ἄν τοῦ ἀπιστήσῃ ἢ παντρεμένη του ἀγάπῃ τὴν συντρίβει:

Τῇ παντρεμένης τὸ φιλὶ
εἶναι ξεθυμασμένο,
σ' ἂν τὸ κρυγὶ μ' ἀγέρεμα
τὸ ξεναζεσταμένο.

Σ' ἂν ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐρωτικὴ του ἀδυναμία περιορίζεται στὶς εὐχές:

Ὁ πετεινὸς τῇ γειτονιάς
παίζει μὲ τ' ὄρνιθός μου,
ἄχι! καὶ νάπαιζα καὶ γὼ
μὲ τὸ γειτόνισσός μου.

Ἄπο ὅλες του τίς ἀρετέες δυνατότερη εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ του προδιάθεσις, ποῦ τὸν κάνει νὰ αὐτοπαρηγορῆται σὲ κάθε του δυστυχία καὶ νὰ καταντᾷ στὸ ἀποφθεγματικὸ:

Μὰ ὄμορφος, μὰ ἄσκημος
μὰ βασιληᾶς, μὰ δοῦλος,
ἀπὸ τὸ ἴδιο κόσκινο
περνᾷ ὁ κόσμος οὐλός.

Φιλοσοφώντας, διδάσκει καὶ διδάσκειται, τὸνώνει καὶ τὸνώνεται:

Ὅποιος γιὰ νὰ φανῆ ψηλὸς
βγαίνει σ' ἄλλου τὴ ράχη,
ἄδικο καὶ κακομοιριά
καὶ μαύρη μέρα θάχῃ.

Πάντα ψηλὰ στέκει ἢ κορφὴ
ἂν εἶν καὶ χιονισμένη,
τὸ βράχο δέρνει ἢ θάλασσα
μὰ πάντα βράχος μένει.

Μὴ χαίρεσαι σ' ἄλλωνῶ
τὴν πίκρα καὶ τὸν πόνο,
γιατ' ὅλα συχναλλάσσονται
στὸ μῆνα καὶ στὸ χρόνο.

Ποτέ σου μὴ περιφρονᾷς
τὰ κάτω σκαλοπάτια,
γιατὶ σ' αὐτὰ πρωτοπατεῖς
καὶ βγαίνεις στὰ παλάτια.

Ἄλλὰ προσέχει πολὺ τὴ δύναμι τῆς μοίρας γιὰτὶ ἡ πείρα του τὸν δίδαξε πὼς:

Μαλαματένιος νὰ γενῆς
καὶ διαμαντένιος νάσαι,
σὰ δὲ βοηθᾷ ἡ τύχη σου
ἄδικο τυραννάσαι.

Καὶ γι' αὐτὸ πολλὲς φορὲς τοῦ δόθηκε ἡ σκληρὴ εὐκαιρία νὰ παραπονεθῇ στὴ μοῖρα του, γιὰ τὴ σκληρότητά της:

Μοῖρα τὰ χαμηλὰ κλαδιὰ
καὶ γιάντα τὰ ψηλόνεις;
καὶ σ' ἄλλους τὰ ψηλότερα
γιάντα τὰ χαμηλόνεις.

Ἄν ἀντὶ νὰ παρατάξω ὅλη αὐτὴ τὴ σειρά τῶν διστίχων περιορίζομαι σὲ ἓνα μόνον, σὲ ἓνα οἰονόμητο, καὶ τὸ ἀνέλυα, θὰ σὰς ἔδειχνα κατακάθαρα, ἀλλὰ καὶ πιὸ κουραστικὰ τὴν ποιητικὴ δύναμι τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ποῦ πρόχειρα, ἀβίαστα καὶ

αυθόρμητα ξεπετιέται σε κάθε του εκδήλωσι.
'Αλλ' όμολογώ ότι θά μου ήτο δύσκολη ή έκλογή, γιατί κάθε δίστιχο του Κρητικού λαού έχει και τόν ιδιαίτερο ποιητικό του παλμό.

Νά. "Ας πάρουμε ένα από τά απλούστερα δί-
στιχα ενός νεαρού, που θέλει να εκδηλώση τόν έρωτά του σε μία κοπελλούδα, την ώρα που χορεύοντας τόν ιδιότυπο χαρακτηριστικό χορό του, απομει-
νάρι κι' αυτόν παναρχαίου τρόπου λατρείας, που εκδηλοῦται με τήν άρμονική ρυθμική κίνησι του σώματός του, αισθάνεται τήν ανάγκη να συνο-
δεύση τήν όρχησί του με χαρούμενα ή λυπητερά τραγούδια:

"Ω ούρανέ πατέρα μου,
καί γής μάνα γλυκειά μου,
καί μήν τά δίδης κιανενούς
τά πάθη τά δικά μου.

"Ας μη προχωρήσουμε στην άναλυσι του πα-
ραπόνου του και στο ύψος τής ευχής του, άλλ' άς
σταματήσουμε μόνο στην επίκλησί του.

« "Ω ούρανέ πατέρα μου,
καί γής μάνα γλυκειά μου »

Σκεφθήτε ότι αυτά τά λόγια τά λέει πρόχειρα
και αυθόρμητα, άβίαστα, ίσως και τυχαία, ένας
νεαρός τήν ώρα που χορεύει. Δέν έσχυσε ό άγνω-
στος αυτός άπαιδευτος ποιητής πάνω στο γρα-
φείο του να υπολογίση και να μελετήση τι λόγια
θ' άραδιάση, και ποιά ποιητική φόρμα θά δώση
στο τραγούδι του. Δέν έκαμε ό νεαρός μου ποι-
ητής τή στιγμή εκείνη ποίημα με αξιώσεις. 'Αφῆκε
άπλως έλεύθερη τήν ψυχή του να φωνάξη.

"Ω ούρανέ πατέρα μου,
καί γής μάνα γλυκειά μου.

'Η ψυχή του τραβιέται αυθόρμητα προς τις
δυό μυστηριώδεις θεότητες τή μάνα γή και
τόν ούρανό, κι' αυτόν επικαλείται τήν έπέμ-
βασι ανοίγοντας τήν καρδιά του, για να δοῦν τά
πάθη του.

Μπορείτε σεις να φαντασθήτε ωραιότερη,
ποιητικώτερη, άλλά και δυνατώτερη επίκλησι;
Γιά να κάμη μία τέτοια θαυμασία επίκλησι ένας
λαός, φαντασθήτε τι παρακαταθήκη άκένωτη
ποιητικής δυνάμεως έχει μέσα στην ψυχή του
και ποιά ανυπολόγιστη ψυχική και διανοητική

δύναμι έχει μέσα του, ώστε παίζοντας πρόχειρα
και άβίαστα, να πηδᾷ από τό άνεξιχνίαστο μυ-
στήριο τής πνευματικής του δημιουργίας, ως τό
άλλο, επίσης καταπληκτικό μυστήριο, τής ύλης,
που τόν κρατεί πάνω στη γή.

'Εκεί όμως που ό λαός αυτός πετυχαίνει μια
άφραστη έκφρασι και εκδήλωσι, είναι ή ήρωϊκή
του ποίησις. 'Απ' αυτήν θά καταλάβουμε εύκο-
λότατα τή διάπλασι του Κρητικού χαρακτήρα
και τήν τρομερά Δωρική επίδρασι πάνω σ' αυτόν.

'Ο λαός αυτός, που όπως προανάφερα είχε
ως μεγαλύτερα του φιλοδοξία ν' άπεικονίξη σκη-
νές ειρηνιστικού στρατού θερριστάδων, και νέους
που μάζευαν λευκά κρίνα και κρόκους και που
άπόφυγε συστηματικά να μάς δώση και τήν πιό
μικρή και άσήμαντη παράστασι σκληρής ή αίμα-
τηρής πάλης, ό ίδιος αυτός λαός, άπ' τή Δωρική
επίδρασι και από τήν ανάγκη, που του δημιούρ-
γησε ή άμυνα του πολυποθήτου νησιού του γί-
νγηκε ό έξαιρετικά πολεμικός και κάποτε έξαιρε-
τικά σκληρός λαός. Με τήν πολεμικότητά του
είδε τόν χαρακτήρα του να άτσαλώνεται και τά
αισθήματά του να σκληραίνουν άπότομα, πέφ-
τοντας στις πιό άπροσδόκητες μεταλλαγές.

'Αλλά ό ίδιος αυτός λαός, που κάποτε τόσο
ώμα και σκληρά τραγουδᾷ τά αισθήματά του,
ξέρει με τέχνη να κρύβη μέσα σε σύμβολα τούς
κρυφούς πόθους του. Στην παρακάτω άλληγορία,
που τραγουδᾷ πάντα του θρηνητικά, κλειέ όλο
του τόν πόθο για τήν έλευθερία και νοσταλγικά
περιμένει τόν ήλιο να τόν θερμάνη:

Σε ψηλό βουνό σε ριζιμιό χαράκι
κάθεται ν' άητός βρεμμένος χιονισμένος ό
[καυμένος,
και παρακαλεί τόν "Ηλιο ν' άνατείλη.
"Ηλιε άνέτειλε, "Ηλιε λάψε και δός μου
για να λύσουμε χιόν' από τά φτερά μου
και τά κρούσταλλα άπου τ' άκρόνυχά μου.

Στά τραγούδια του ό Κρητικός δείχνει τήν
έντύπωσι, που του κάνει ό άντρωμένος σάν πε-
θάνη. Με τήν υπερβολή τής Μούσας του, ό λαός
αυτός μάς δείχνει τις φιλοδοξίες του, που όλες
γενικά στρέφονται στο να γίνη δυνατός κι' άξιος,
για τήν έλευθερία του, που τόσο έκλαψε και τόσο
έθρήνησε.

'Ο λαός αυτός, που έτσι βλέπει τήν έξωτερι-
κή ζωή και έτσι αισθάνεται τόν άθώρητο κόσμο,
είναι φύσει ζωγράφος, είναι καλλιτέχνης βαθύς
και αισθαντικός και για να εκδηλωθῆ, δε θέλει
παρά να του μάθης τήν τέχνη του πινέλλου,
γιατι τήν αισθησι τών χρωμάτων και τής γραμ-
μής τήν έχει μέσα του, μέσα στην ψυχή του,
μέσα στο είναι του.

'Ο ίδιος αυτός λαός, κληρονομικά επηρε-
ασμένος, άπ' ότι αναφέραμε παραπάνω, έχει τή
σκέψι ρωμαλέα και τήν ενέργεια γεμάτη άλκη
και αυτοπεποίθησι.

Στή τέχνη τής ζωγραφικής και στην ποίησι
δέν κάνει άλλο παρά μόνο ξεχύνει τήν κληρονο-
μική του δυναμικότητα, γι' αυτό και δέν πρέπει
να ξεφνιαζόμαστε, πώς άπ' τήν Κρήτη ξεπήδησαν
τέτοιοι καλλιτέχνες ύπέροχοι, άλλά και τέτοιοι
ποιητά άφραστοι.

Οί παππούδες του Σολωμού είναι θαμμένοι
στα Βόιλα τής Σητείας και οι πρόγονοι του Φω-
σχόλου ξεκίνησαν από τήν Κρήτη. Γνωστό είναι
τό έργο ενός άλλου Φωσχόλου, του Μάρκου
Φωσχόλου, ό « Φουρτουνατός », που τῆγραψε
και τό άνεβίβασε στη σκηνή στο Χάνδακα κατά
τό διάστημα τής πολιορκίας του από τούς Τούρ-
κους. 'Ο γλωσσικός θησαυρός του έργου αυτού
δείχνει, πώς ό συγγραφέας του είναι γνήσιος Κρη-
τικός και πράγματι ήταν, γιατι άνηκε σε οικο-
γένεια έξελληνισθέντων Βενετσάνων, πουχαν ξε-
χάσει πιά τή Βενετσάνικη ρίζα των.

'Αλλά και αν όλα τά τραγούδια του Κρητικού
λαού τά παραβλέπαμε, μόνο τό ότι έζησε επί τρεις
αιώνες μέσα στη μνήμη και μέσα στην ψυχή του
λαού αυτού τό έργο του Κορνάρου, άποτελεί από-
δειξι άναντίρρητη τής καλλιτεχνικής του διαθέ-
σεως, τής ποιητικής του ψυχής και του φιλοσο-
φικού του πνεύματος. Τόν « Έρω τόκριτο » και
τόρα ακόμα υπάρχουν αναρίθμητοι χωρικοί, που
τόν ξέρουν όλο από μνήμης και τόν τραγουδοῦν
στις λύπες και στις χαρές τους. Τό τραγούδι αυτό
των δέκα χιλιάδων στίχων τό άκουσα μια φορά
καθισμένος πάνω στα χρυσά δεμάτια ενός άλωνιού.

Βάσταξε τρεις φεγγαρόλουστες βραδιές ή από
μνήμης άπαγγελία του από κάποιον φίλο μου χω-
ρικό. Κι' άλλη φορά ξανάκουσα τόν Έρωτόκριτο
δίπλα στη ζεστή καρασιτιά ενός ριζιτικού χωριού,
άπό τά χείλη πάποιου γέρου ψαρομάλλη. Δέν
έσφαλε μήτε ένα στίχο, και θυμούμαι άξέχαστα
με πόση αισθαντικότητα, άλλά και με πόση φιλο-

σοφική προδιάθεσι άπήγγειλε με τή βαθειά φωνή
του τούς έρωτικούς και φιλοσοφικούς στίχους του
'Έρωτοκρίτου.

'Αλλά αν προχωρήσουμε τήν έρευνά μας και
στην Κρητική μουσική, τότε θά μείνουμε κατά-
πληκτοι, γιατί θά εύρεθούμε προ ενός έξαιρετικού
πλούτου μουσικών μοτίβων.

'Η ίδια αυτή μουσική, με τήν εξέλιξι τών
μακρών αιώνων, χωρίς να δεχθῆ κανένα έξωτε-
ρικό επηρεασμό από ξένους λαούς, διατηρήθηκε
άτόφια και αναλλοίωτη ως σήμερα, προσθέτοντας
μόνο κατά τόπους τ' άπαραίτητα στολίδια και
ποικιλία, που τής άναγκαιοῦσαν.

Στην Κρητική μουσική θά δῆτε κατακάθαρα
γραμμένη τή μακρά ιστορία του λαού αυτού. 'Εκεί
θά βρῆτε τά όρμητικά μοτίβα διαρκώς έναλλάσ-
σόμενα με τά μοτίβα τής γαλήνης και τής μα-
καριότητος και κεί θά δῆτε ζωγραφισμένες τις
τραγικές μεταλλαγές τής ζωής του.

Μελετώντας τήν άφραστη Κρητική μουσική
θά καταλάβετε, γιατί ό "Ομηρος μάς λέει, πώς
πάνω στην άσπίδα του 'Αχιλλέως ό Θεός τής
τέχνης "Ηφαιστος, είχε τεχνουργήσει ένα Κρητικό
χορό, και θά δικαιολογήσετε τούς Σπαρτιάτες,
που μετεκάλεσαν κατά τήν τριακοστήν 'Ολυμ-
πιάδα τόν Κρήτα μουσικό, τόν Γορτύμιον Θαλή-
ταν, για να διδάξη τά ύπορχήματα και τούς γυμ-
νοπαιδικούς χορούς.

'Αλλά και τότε δέν θά παραξευευθῆτε διαβά-
ζοντας πώς: « Οί Κρήτες οὐς ό Θεός έκάλεσεν
ιερείς του ίδιου ναού εις Πυθῶ, άρχονται τής
άνόδου προς τούς Δελφούς, πορευόμενοι διά τής
στενής κοιλάδος του Παρνασσού. Και ό μὲν 'Απόλ-
λων ήγείται ήδύτατα κιθαρίζων και εύμαλέστατα
όρχούμενος, οι δε Κρήτες έπονται τῷ Θεῷ προς
τήν Πυθῶ εύρύθυμω ποδί προβαίνοντες και άδουσι
κατά τόν τρόπον τών Κρητῶν Νή Παιάνα, ώδιν
μελίφθογγον οίαν ή μουσα έθηκεν εν τοίς στή-
θεσιν αυτών ».

'Η Κρητική μουσική, γέννημα του πόνου και
τής χαρᾶς, εικόνα του Έρωτα και του Χάρου,
πῆρε κι' αυτή τή θεσι της στην ψυχή του Κρη-
τικού λαού κι' έμεινε κι' αυτή τόσο δυνατή και
τόσο αιώνια, όσο ό Έρωτας και ό Χάρος.

'Από κάθε άλλο λαό ό Κρητικός ένοιωσε τήν
ανάγκη να ξεχύση τά αισθήματα τής μεγάλης ψυ-
χής του, και στους χορούς του καθρεπτίζεται όλό-
κληρο τό αιώνιο έγώ του και κάθε κίνησις του χο-
ρού του είναι ένα κομμάτι παρμένο άπ' τή ψυχή του.

Η ΔΙΑΦΗΜΗΣΙ ΣΤΑ ΠΑΛΑΙΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Ἐνα θέμα ἄρκετὰ ἐνδιαφέρον, πού ὡς τώρα δὲν κίνησε τὴν προσοχὴ τῶν μελετητῶν παλαιῶν κειμένων, εἶναι ἡ αὐτοδιαφήμησι πού βρίσκουμε σ' αὐτά. Δὲν ὑπῆρχαν στίς περασμένες ἐποχὲς οὔτε καθημερινὲς ἐφημερίδες, οὔτε εἰδικὰ φιλολογικὰ περιοδικά, καὶ ἐπομένως οἱ συγγραφεῖς καὶ οἱ ἐκδότες ἔπρεπε νὰ φροντίζουν νὰ κάνουν μόνοι τους τὴν ἀναγκαῖα διαφήμησι στὰ ἴδια τὰ ἔργα τους, μὲ κατάλληλες παρατηρήσεις καὶ ἐπαίνους.

Σ' ἓνα σημείωμά του στὴν «Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησι», ὁ Ν. Λάσκαρης⁽¹⁾, πού μὲ τόση ἀγάπη καὶ εὐσυνείδητη ἐργασία μελέτησε ὅτι ἀφορᾷ τὴν ἱστορίαν τοῦ θεάτρου ἀπ' ὅλες τὶς ἀπόψεις, μὴ παραλείποντας ν' ἀσχοληθῆ εἰδικὰ καὶ μὲ τὴ θεατρικὴ διαφήμησι στίς διάφορες ἐποχάς, ἀναφέρει τὴν κάπως περίεργη καὶ ἀμερικανικώτατη ρεκλάμα, πού κάνει ὁ γνωστὸς τυπογράφος καὶ ἐκδότης τῆς Βενετίας Γλυκὺς στὴν ἑλληνικὴ μετάφρασι τῆς κωμωδίας «Καφενὲς» τοῦ Γολδόνη, τοῦ 1791. Σ' ἓνα διάλογο, πού ὁ Γλυκὺς κατεχώρησε στὴ μετάφρασι μὲ σκοπὸ τὴ διαφήμησι τοῦ ἔργου, μᾶς παρουσιάζει ἓνα βιβλιόφιλο, πού διηγεῖται στοὺς ἀναγνώστες, ὅτι ἔλαβε τὸ ἀναφερόμενο βιβλίον ἀπὸ ἓνα φίλον τοῦ ἓνα βράδυ, καὶ ἦταν τόσο μεγάλο τὸ ἐνδιαφέρον, πού βρῆκε σ' αὐτό, ὥστε... δὲν μπόρεσε νὰ κοιμηθῆ πρὶν τελειώσῃ τὴν ἀνάγνωσί του. Διαφήμησι δηλ. πολὺ ἀνάλογη μὲ κείνη πού οἱ ἐκδότες μεταχειρίζονται σήμερον γιὰ τὰ ἀτυνομικὰ μυθιστορήματα: «τὸ βιβλίον αὐτὸ δὲν θὰ σὰς ἀφήσῃ νὰ κοιμηθῆτε».

Διαφημίσεις σὰν αὐτὴ, πού ἀναφέρει ὁ κ. Λάσκαρης, δὲν ἦσαν ὅμως σπάνιες στοὺς περασμένους αἰῶνες καὶ οὔτε περιορίζονται μόνο στὰ θεατρικὰ ἔργα. Πολλές, ὅμοιες ἢ ἀνάλογες, βρίσκονται σὲ διάφορα βιβλία κάθε λογῆς καὶ περιεχομένου, ποικίλλουν δὲ κατὰ τὴ φαντασίαν καὶ τὸ φιλολογικὸ-εμπορικὸ πνεῦμα τῶν ἐκδοτῶν. Μερικὲς τὶς κάνουν οἱ ἴδιοι οἱ συγγραφεῖς, ἄλλοτε ἐξυμνῶντας μονάχοι τους (κεῖνο τὸν καιρὸ ἔλειπαν δυστυχῶς καὶ οἱ βιβλιοκριστὲς καὶ οἱ ἐπαγγελματικοὶ κριτικοὶ) τὸ περιεχόμενον, τὴν τέχνην, τὴν ἀξίαν καὶ τὶς ἀρετὰς τοῦ ἔργου τους, ἄλλοτε λέγοντας, ὅτι ἂν καὶ ἀπὸ μετριοφροσύνης θὰ προτιμοῦσαν νὰ κρατήσουν μυστικὸν τὸ «ταπεινὸ ὄνομά τους», ὅμως συγκατατίθενται νὰ βγοῦν ἀπ' τὴν ἀφάνειαν μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ κάμουν μιὰ χάρι στοὺς πολλοὺς ἀναγνώστες πού θέλουν νὰ τοὺς γνωρίσουν.

Κᾶτι τέτοιον γράφει στὸ τέλος τοῦ «Ἐρωτόκριτου» καὶ ὁ Κορνάρος:

- » Ὅρω πολλοὺς καὶ πεθυμοῦ, καὶ ἔχω τὸ γροικημένα,
 » νὰ μάθουν τὶς ἐκόπιασε εἰς τὰ ἀπανωγραμμένα.
 » Κι ἐγὼ δὲ θε νὰ κουρφευτῶ, καὶ ἀγνώριστο νὰ μ' ἔχου,
 » μὰ θέλω νὰ φανερωθῶ, καὶ ὅλοι νὰ μὲ κατέχου.

(1) Ν. Λάσκαρης: «Εἰς τὸ περιθώριον τῆς ἱστορίας τοῦ Θεάτρου: Ρεκλάμα μιὰ φορὰ», εἰς Ἑλληνικὴν Ἐπιθεώρησιν, τεῦχος 361, Νοέμβριος 1937, σελ. 25.

Καὶ πολλὰ ἄλλα παραδείγματα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀπαριθμήσῃ. Γενικῶς μάλιστα στὰ περισσότερα μεσαιωνικὰ κείμενα ὁ συγγραφεὺς παρουσιάζεται μὲ ἄρκετὰ ἐπαινετικὰ καὶ κολακευτικὰ αὐτοκριτικὰ στὴν ἀρχὴ ἢ στὸ τέλος τοῦ ἔργου. Ἡ συνήθεια αὐτὴ ἐξ ἄλλου εἶναι πολὺτιμη, γιὰτὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μᾶς διεσώθησαν οἱ σπουδαιότερες πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν πατρότητα τῶν διαφόρων κειμένων, ἂν καὶ οἱ πληροφορίες αὐτὲς δὲν εἶναι πάντοτε ἀληθινές, γιὰτὶ συχνὰ ἐπαρουσιάζονταν ὡς συγγραφεῖς ἄπλοϊ ἀντιγραφεῖς ἢ ἐκδότες τῶν ἔργων, ὅπως φαίνεται ὅτι συνέβη καὶ μὲ τὸ Δρυμητινὸ τῆς «Βοσκοπούλας».

Γενικὰ ὅμως εἶναι οἱ ἐκδότες, πού ἀναλαμβάνουν τὴν πρωτοβουλίαν νὰ διαφημίσουν συγγραφεῖς, περιεχόμενον καὶ... ἐκδότη, μὲ ἐκφράσεις κάθε ἄλλο παρά μετριοφρονες. Τὰ ἐπιθετὰ «θαυμάσιον, ἐξάισιον, πάνυ καλὸν» κ. τ. τ. εἶναι συνηθέστατα.

Τὰ παραδείγματα δὲν λείπουν. Ἐνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα μοῦ φαίνεται ὁ διαφημιστικὸς διάλογος πού βρίσκεται στὸ ἐξώφυλλον τῆς μεταφράσεως τῆς «Βατραχομουμαχίας» τοῦ Δημητρίου Ζήνωνος τοῦ 1539, μὲ τὸν ὅποιον ὁ ἐκδότης θέλει νὰ τονίσῃ τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον τοῦ ἔργου. Τὸν διάλογον αὐτόν, πού γίνεται μεταξὺ ἐνὸς βιβλιοπώλου καὶ ἐνὸς φιλαναγνώστου, πού ζητᾷ εἰδήσεις γιὰ τὶς τελευταῖες ἐκδόσεις τῶν βιβλίων, ἀναδημοσιεύουμε παρακάτω:

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Φιλομαθὴς καὶ Βιβλιοπώλης.

- Φιλομ. — Μὴ νὰ ἔχεις τίποτε βιβλιὸν νέον, νὰ μοῦ πουλήσῃς;
 Βιβλ. — Ναι, ἔχω ἓνα εὐμορφὸν καὶ ἰδέες το, ἂν ὀρίσῃς.
 Φιλομ. — Εἰπές μου, πῶς τὸ λέγουσι; ἴτι τώρα δὲν ἀδειάζω.
 Ἐχω δουλειὰ σπουδακτικὴν· δὲν στέκω νὰ διαβάζω.
 Βιβλ. — Ὅμηρου τοῦ σοφώτατου Βατραχομουμαχία.
 Φιλομ. — Δὲν κάμνει τοῦτο γιὰτ' ἐμέ, ὅτι μιλεῖ βαθεῖα.
 Βιβλ. — Μᾶλλον μιλεῖ ἀπλοῦστατα, γιὰτὶ ἐμεταγλωττίσθη
 καὶ ἀπὸ στίχον ἔμμετρον τώρα ἐρριμαρίσθη.
 Φιλομ. — Σὲ ρίμα ἔνε; τὸ λοιπὸν δὸς μοῦ τὸ, μὴν ἀργήσῃς,
 Καὶ ἔπαρέ μου εἰς αὐτό, εἴ τι ἐσὺ ὀρίσῃς.
 Ἄλλὰ ἐτοῦτο σ' ἐρωτῶ, παρακαλῶ σε, πέ το
 Τὶς εἰς τὴ ρίμα τὸ βαλε καὶ μεταγλωττίσε το;
 Βιβλ. — Ξεῦρεις τον καὶ γνωρίζεις τον· φίλος σου ἔνε κείνος,
 Ἐνε ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον, Δημήτριος ὁ Ζήνωνος.

Καθὼς βλέπουμε, ἂν καὶ στὴν ἀρχὴ ὁ βιαστικὸς φιλομαθὴς δὲν εἶχε καμμιά διάθεσιν ν' ἀγοράσῃ τὸ βιβλίον καὶ μάλιστα, ὅταν ἔμαθε ὅτι «μιλεῖ βαθεῖα», ὁ βιβλιοπώλης μὲ τοὺς ἐπαίνους του κατώρθωσε νὰ τὸν πείσῃ τόσο πολὺ γιὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὰ χαρί-

σματά του (νά και ένας άγνωστος υπερασπιστής τῆς δημοτικῆς!), ὥστε ὄχι μονάχα τὸ ἀγοράζει με χαρά, ἀλλὰ καὶ τοῦ προσφέρει χωρὶς συζήτησι ὅποιαδήποτε τιμὴ.

Πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε, ὅτι οἱ φιλομαθεῖς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦσαν πολὺ πῖο εὐκολόπιστοι ἀπ' τοὺς σημερινούς, γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν φθάνουν οὔτε οἱ παρακλήσεις τῶν ἐκδοτῶν, οὔτε οἱ διαφημίσεις, οὔτε οἱ ἐκπτώσεις, οὔτε οἱ ἐβδομάδες τοῦ βιβλίου, οὔτε καὶ τὰ μειδιάματα τῶν κυριῶν, ποὺ διοργανώνουν τὶς ἐβδομάδες αὐτές, γιὰ νὰ τοὺς συγκινήσουν. Φαίνεται ὅτι τόσο οἱ βεβαιώσεις τῶν ἰδίων συγγραφέων στὶς εἰσαγωγές, ὅτι « τὸ ἀνά χεῖρας ἔργον ἔστι μακρᾶς προσπαθείας καὶ μόχθων οὐ μικρῶν ἀπόρροια... », ἢ ὅτι « ὅλη ἡ ψυχὴ καὶ ἡ καρδιὰ τοῦ συγγραφέα βρίσκονται κλεισμένες στοὺς στίχους, ποὺ ἀκολουθοῦν... », ὅσο καὶ τὰ μεγάλα λόγια τῶν ἐκδοτῶν « ἓνας ἀληθινὸς θρίαμβος », ἢ « τὸ καλλίτερον ἔργο ποὺ γράφτηκε τὸ τελευταῖο χρόνο », ἢ « τῆ τελευταία δεκαετία », ἢ « τῆ τελευταία εἰκοσαετία », ἢ (μετριοφρονέστερα) « ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους » κλπ., δὲν ἔχουν πιά πέρασι καὶ δὲν κάνουν καμμιά ἀπολύτως ἐντύπωση.

Ἄλλ' ἄς γυρίσουμε εἰς τὸ θέμα μας. Ἡ φιλολογικὴ διαφήμησι στοὺς περασμένους αἰῶνας δὲν εἶχε τίποτα νὰ ζηλέψη ἀπ' τὴ ρεκλάμα τῶν ἡμερῶν μας. Νομίζω μάλιστα ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ ἀποτελέσῃ ἓνα ἐνδιαφέρον θέμα εὐρυτέρας μελέτης.

Γ. Μωραΐτης

Εἶναι ὠραία ἡ Χώρα μας, δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία. Καὶ ὅποιος τὴν γνωρίσει δὲν ἠμπορεῖ νὰ ζήσῃ εὐκολα εἰς ξένον μέρος, οὔτε ἠμπορεῖ νὰ τὴν λησμονήσῃ ποτέ. Ἀλλὰ χρειάζεται καὶ κόπους μεγάλους καὶ θυσίας μεγάλας διὰ νὰ γίνῃ ἀποδοτικὴ. Εἶναι ὁ ἔρως μας καὶ ὁ σταυρός μας, ἡ γῆ αὐτὴ ἡ ἑλληνικὴ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας.

I. ΜΕΤΑΞΑΣ

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΙΤΑΛΟΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΑΙ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ι) ΑΛΦΡΕΔΟΥ ΠΑΝΤΖΙΝΙ: « Ἡ ἑλληνικὴ νεότης ». — Ὁ Ἄλφρεδος Παντζίνι, μέλος τῆς Βασιλικῆς Ἀκαδημίας Ἰταλίας, εὐρύτατα γνωστὸς καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Πατρίδος του, θεωρεῖται ὡς εἷς τῶν διαπρεπεστέρων ἰταλῶν λογοτεχνῶν καὶ εἰς τῶν βαθυτέρων καὶ καλλιτέρων χειριστῶν τῆς ἰταλικῆς γλώσσης. Συγγραφεὺς πολλῶν λογοτεχνικῶν ἔργων, ἐντενύσθη πολλάκις τὰ θέματά του ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμόν, ὅπως εἰς τὰ ἔργα του: « Ὁ Φανὸς τοῦ Διογένους » καὶ « ἡ Ξανθίππη ». Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο — τὸ ὁποῖον εἶναι μία λεπτοτάτη σάτυρα πλήρης χάριτος καὶ εὐφυῶν παρατηρήσεων — ὁ συγγραφεὺς προτάσσει εἶδος προλόγου, ἐκθειάζων τὴν ζωὴν τῆς ἀρχαίας Πατρίδος μας. Ἀπὸ τὸν πρόλογον τοῦτον, ὁ ὁποῖος ἔχει τὸν τίτλον « Ἑλλάς, ἡ νεότης τοῦ κόσμου », ἀναδημοσιεύομεν τὸ κατωτέρω ἀπόσπασμα (1):

Στὴν ἀρχαιότατη ἐποχῇ μιὰ μικρὴ ὁμάδα ἀνθρώπων ἔφτασε σὲ μιὰ μικρὴ χώρα. Ἡ χώρα αὐτὴ ἦταν στολισμένη ἀπὸ θάλασσας καὶ ἔμοιαζε σὰν ὀμφαλὸς τοῦ κόσμου. Ἦταν ἄνοιξι καὶ ἡ θάλασσα ἔριχνε παντοῦ τριγύρω τὶς μυρωδιές της.

Ἐκεῖνοι οἱ ἄνθρωποι σταμάτησαν.

Ἀπὸ κεῖ παρακολουθοῦσαν τὴ πορεία τῶν ἀστρῶν. Ἀπὸ κεῖ ἔβλεπαν τοὺς δρόμους τῆς θάλασσας. Τότε ἀνακάλυψαν καὶ τοὺς δρόμους τῆς ψυχῆς τους καὶ ἓνας θεϊκὸς ἐνθουσιασμὸς τοὺς κατέλαβε. Ἐγίναν ἀνταγωνισταὶ μὲ τοὺς ἀθάνατους θεοὺς, ἐδημιούργησαν τὰ πολύμορφα ἐκεῖνα ἀριστουργήματα ποὺ παραμένουν ἀκόμη σήμερα σὰν τὰ καλλίτερα πρωτότυπα καὶ ποὺ ποτὲ κανεὶς δὲ μπόρεσε νὰ ὑπερβάλλῃ στὴν τελειότητα.

Ἡ μικρὴ αὐτὴ Χώρα ἐλέγονταν Ἑλλάς. Ἡ ὀλιγάριθμη ἐκείνη φυλὴ ἦταν ὁ ἑλληνικὸς λαός. Ἡ ζωὴ ποὺ ἔζησε ἐλέγονταν νεότης.

* * *

ΙΙ) ΙΩΣΗΦ ΜΟΡΟ: « Χαιρετισμὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα ». — Τὸ κατωτέρω ἀνέκδοτον ποίημα ὀφείλεται εἰς τὸν φιλέλληνα λογοτέχνην καὶ καθηγητὴν φιλολογίας κ. Giuseppe Moro, ἀνώτερον ὑπάλληλον παρὰ τῷ ἰταλικῷ Ἰνστιτούτῳ Ἑθνικῆς Ἀγωγῆς. Ὁ κ. Μόρο ἔχει συγγράψῃ διάφορα ἔργα, ἐτοιμάζει δὲ καὶ μελέτην περὶ Φωκίλου καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐμπνεύσεώς του ὡς ποιητοῦ

SALUTO ALLA GRECIA

O dolci de la Grecia isole chiare
Raggianti d'or nel limpido mattino,
Spiagge serene sul purpureo mare
Sonanti ancora al pòllice divino;

Dove Saffo cantò, dove le care
Sponde baciò, pensoso pellegrino
Ulisse, e dove alimentò preclare
Virtù la strofe di Tirteo e Callino;

(1) ALFREDO PANZINI, *Santippe*, Treves, Milano, 1914. « I. Ellade, giovinezza del mondo ».

O terra di Leonida, che il fato
Cinse di gloria, e all'Arte ed al Pensiero
Tesori d'opre e di bellezza hai dato,

Divina Grecia, io t'amo! Inclito, altero
Nei secoli s'esprime il canto alato
Dalla cetra di Pindaro e d'Omero!...

Roma, 1939: XVII.

Εἰς τὸ σονέττο τοῦτο ὁ ποιητὴς παρέχει μαρτυρίαν τῆς ἀγάπης του πρὸς τὴν Ἑλλάδα: «Θεῖα Ἑλλάς, σὲ ἀγαπῶ», καὶ τῆς ἀφοσιώσεώς του εἰς τὸν ἀρχαῖον κλασσικὸν πολιτισμὸν, εἰς τὸν ὅποιον ἀφιέρωσε τὸ μέγιστον μέρος τῶν σπουδῶν του.

*
* *

III) A. NTE ΛΟΥΚΑ: «Ὡδὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα». — Ἡ κατωτέρω δημοσιευομένη ὠδὴ εἶναι ἀπόσπασμα μιᾶς μακρᾶς ποιητικῆς συνθέσεως — ἀκόμη ἀνεκδότου — ὀφειλομένης εἰς τὴν ἰταλίδα λογιάν A. De Luca καὶ ἀφιερωμένης εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰ χαρακτηριστικώτερα γεγονότα καὶ συμβολικὰς μορφὰς τῆς ἱστορίας της. Τῆς ὅλης ὠδῆς προτάσσεται ἰταλιστὶ τὸ ἐξῆς δίστιχον: «Εἰς τὴν παιδείαν δὲν ἀνήκει κανεὶς, ἂν, τοῦλάχιστον ἐν μέρει, δὲν εἶναι τέκνον τῆς Ἑλλάδος». Παραθέτομεν τὸ ἀπόσπασμα:

ODE ALLA GRECIA

(frammento)

Patria della Bellezza e dell'Amore!
Dove gli Dei — scendendo dall'Olimpo
Patteggiavan' a nozze coi Mortali!
Dove la gloria — non tramontava
Senza lasciar di se segnati
I lauri perenni.

Dove la bianca neve in pieno sole
Sfolgorava sul colle Acropoleo
Dove gli eterni riti
A primavera eterna
Eran chiamati
Dall'apollinea cetra!

Terra d'Amore!
Consacrata agli Dei!
Nella bellezza mitica di Ellena!

In ogni cuor — risvegli l'armonia
E di Tirteo gli accenti appassionati
Che cantavan gli eroi di Salamina!
E Pindaro — e la luce che dai colli
Sul mare azzurro piomba come un nimbo
Di eterea visione...

Il Lycabete... di verdi rami adorna
Quello sfondo — d'un quadro senza pari.
Tu sei la Greca terra — dell'Olimpo
pianura arcadica — pastorale bellezza
Dove Cadmo — la regia pastorizia, dei suoi canti... tramanda,
Ai posteri lontani!

.....
«Trecento siamo e morti — per l'onor della Patria
che invitta resta a noi!
«Di suprema bellezza — arcano impareggiato!»
Così di Leonida — i prodi furon vinti!
Mai disfatta più grande — d'ogni vittoria
Al Sole!

Roma, dicembre 1938: XVII.

Γς.

Εἰς τὸ προσεχὲς μία ρυθμικὴ ἰταλικὴ μετάφρασις τοῦ Ὕμνου εἰς Ἐλευθερίαν τοῦ Σολωμοῦ τοῦ φιλέλληνος κ. Francesco De Simone-Brower.
Ἐπίσης ἄρθρον τοῦ ἀντιπρυτάνεως Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γ. Παπαμιχαήλ καὶ κρίσεις τῶν κ. κ. Μπαλάνου, Ἐξαρχοπούλου, Σωτηρίου, Βέλλα, Ἀλιβιζάτου καὶ Μπρατιώτη περὶ τοῦ ἔργου καὶ τῆς δράσεως τοῦ ἀοιδίμου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΟ-ΙΤΑΛΙΚΗΝ ΚΙΝΗΣΙΝ

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ ἐν Ἀθήναις τῆς « Ἑβδομάδος τοῦ Πρασίνου », διενεργήθη καὶ ἐν Ρώμῃ μεταξύ τῶν μελῶν τῆς ἑλληνικῆς παροικίας καὶ φροντίδι τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Γ. Ζώρα ἔρανος πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ πρασίνου, καθ' ὃν συνεισέφεραν διὰ τὴν φύτευσιν δένδρων οἱ κάτωθι ὁμογενεῖς: διὰ πέντε (5) δένδρα ἡ Α. Ε. ὁ Πρεσβευτὴς κ. Πέτρος Μεταξᾶς, διὰ τέσσαρα (4) δένδρα οἱ κ. κ. Ἰωάννης Ρωμᾶνος, Γεώργιος Ζώρας, Γεώργιος Ἀθανασιάδης-Νόβας, Ἐλένη Σ. Βούλγαρη, Ἀλεξάνδρος Σ. Βούλγαρη, Κωνσταντῖνος Βούλγαρης, Γεώργιος Βούλγαρης, Λάουρα Κ. Βούλγαρη, Λέο Γ. Βούλγαρη, Ἄννα Κ. Βούλγαρη, Μαρίνα Κ. Βούλγαρη, Ξένη Κ. Βούλγαρη, Λία Γ. Βούλγαρη, Γιάννης Γ. Βούλγαρης, Παυλῆς Γ. Βούλγαρης, διὰ τρία (3) δένδρα οἱ κ. κ. Γεώργιος Χριστοδούλου, Ἄθως Βασιλάκης, ἀδελφαὶ Κουντουριώτου, διὰ δύο (2) δένδρα οἱ κ. κ. Ἀλέξανδρος Ἀσημακόπουλος, Χρῖστος Κάντας, δι' ἓν (1) δένδρον οἱ κ. κ. Χριστίνα Εὐθυμιάδου, Ἴριμα Κολάση, Μαρία Χαριογιώργου, Δημήτριος Σεϊρλῆς, Χρῖστος Σερμπέτης, Φάνης Σκούρτας, Γιάννης Ζόμπολας, Παναγιώτης Τσινίκας. Ἐπίσης ἀνώνυμοι διὰ πέντε δένδρα. Σύνολον 91 δένδρα.

Τὸ σχετικὸν ποσὸν ἐτέθη εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Ὑπουργοῦ-Διοικητοῦ Πρωτευούσης κ. Κ. Κοτζιά μετὰ τὴν παράκλησιν ὅπως τὰ ἀνωτέρω δένδρα φυτευθῶσιν εἰς κοινὸν χώρον.

* * *

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Ὁδείου Ἀθηνῶν ὀριθεῖσα ἐπιτροπὴ διὰ τὴν ἀπονομὴν τοῦ πρὸ διετίας προκηρυχθέντος διαγωνισμοῦ μετὰ βραβεῖον 5.000 δραχμῶν διὰ τὸν καλλιτέχνην, ὅστις ἀπὸ 1ης Ἰανουαρίου 1936 ἤθελεν ἐκτελέσει περισσοτέρας συνθέσεις τοῦ ἀειμνήστου μουσικοσυνθέτου Ριάδη, συντελῶν εἰς τὴν εὐρυτέραν διάδοσιν καὶ γνωριμίαν τοῦ ἔργου ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ ξένῃ, συγκειμένη ἐκ τοῦ κ. Μανώλη Καλομοίρη, ὡς προέδρου, καὶ ἐκ τῶν κ. κ. Νίνας Φωκᾶ, Αὔρας Θεοδοροπούλου, Σοφίας Σπανοῦδη, Μαρίας Καλφοπούλου καὶ δίδος Μαλαφέκα, ὡς μελῶν, ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως νὰ ἀπονεύμῃ τὸ εἰρημένον βραβεῖον εἰς τὴν γνωστὴν καλλιτέχνιδαν τοῦ ἄσματος διὰ Χριστίαναν Εὐθυμιάδου, πρῶτον βραβεῖον τοῦ διεθνoῦς διαγωνισμοῦ Βιέννης, ἡ ὁποία ἐπανειλημμένως ἐξετέλεσεν εἰς συναυλίαν καὶ ἀπὸ τοὺς ραδιοφωνικοὺς σταθμοὺς Μπάρι, Ρώμης κ. λ. ἔργα τοῦ Ριάδη καὶ μετέδωσεν διὰ λέξιν περὶ τοῦ ἴδιου ἀπὸ τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ Μπάρι, δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ ἰταλικὸν περιοδικὸν « L'Europa Orientale » καὶ εἰς διαφόρους ἑλληνικὰς ἐφημερίδας.

* * *

Ὁ γνωστὸς πιανίστας Ἄθως Βασιλάκης, εὐρισκόμενος εἰς Ἰταλίαν, ἔδωκε καθ' αὐτὰς σειρὰν συναυλιῶν εἰς διαφόρους ραδιοφωνικοὺς σταθμούς, ὡς καὶ εἰς τὰς πόλεις Μιλάνον (αἶθουσα Β. Ὁδείου), Βολωνίαν (αἶθουσα Μουσικοῦ Λυκείου) καὶ Τορίνον (αἶθουσα Β. Ὁδείου) μετὰ πλούσιον πρόγραμμα τῶν κλασσικῶν συνθετῶν καὶ ἰδίως ἐναρμονήσεις. Παντοῦ ἐσημείωσεν μεγάλην ἐπιτυχίαν, ἡ δὲ κριτικὴ τοῦ ἀφιέρωσεν ἐνθουσιῶδεις καὶ πολὺ κολακευτικὰς κρίσεις.

E. I. A. P. — ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΜΕΤΑΔΟΣΕΙΣ ΡΑΔΙΟΣΤΑΘΜΩΝ ΜΙΛΑΡΙ ΚΑΙ ΡΩΜΗΣ.

	Ραδιοσταθμὸς Μπάρι (μ. 283,3 χγ. 1059) Καθημερινὰ μεταδόσεις: ὥρα Ἀθηνῶν 9,15-10 μ. μ.	Σταθμὸς Ρώμης (βραχέων κυμάτων): μ. 31,13 χγ. 9630) Ὑρα Ἀθηνῶν: 0,40-1 πρώην.	Διεύθυνσις τμήματος Ἑλληνικῶν μεταδόσεων καὶ περιοδικῶ « Ραδιο-Ἐπιθε- ώρησις »:
Δευτέρα	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὑμνος. Διεθνὲς εἰδησογραφικὸν Δελτίον. Διάλεξις. Εἰδήσεις ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας καὶ τὸν ἕξω Ἑλληνισμῶν. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγοῦδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Μετὰδοσις ἑλληνικῆς μουσικῆς.	
Τρίτη	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὑμνος. Διεθνὲς εἰδησογραφικὸν Δελτίον. Διάλεξις. Οἰκονομικαὶ εἰδήσεις καὶ νέα διάφορα. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγοῦδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Νέα διάφορα.	
Τετάρτη	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὑμνος. Διεθνὲς εἰδησογραφικὸν Δελτίον. Διάλεξις. Εἰδήσεις ἀπὸ τὴν πνευματικὴν κίνησιν. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγοῦδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Μετὰδοσις ἑλληνικῆς μουσικῆς.	
Πέμπτη	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὑμνος. Διεθνὲς εἰδησογραφικὸν Δελτίον. Διάλεξις. Εἰδήσεις καὶ νέα διάφορα. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγοῦδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Νέα διάφορα.	
Παρασκευὴ	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὑμνος. Διεθνὲς εἰδησογραφικὸν Δελτίον. Διάλεξις. Τουριστικαὶ εἰδήσεις. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγοῦδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Μετὰδοσις ἑλληνικῆς μουσικῆς.	
Σάββατον	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὑμνος. Διεθνὲς εἰδησογραφικὸν Δελτίον. Διάλεξις. Εἰδήσεις καὶ νέα διάφορα. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγοῦδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Νέα διάφορα.	
Κυριακὴ	Ἐθνικὸς Ἑλληνικὸς Ὑμνος. Διεθνὲς εἰδησογραφικὸν Δελτίον. Θεῖον Κήρυγμα. Ἑβδομαδιαία πολιτικὴ ἐπιθεώρησις. Μουσικὸν πρόγραμμα (τραγοῦδι καὶ δίσκοι).	Ἑλληνικαὶ καὶ διεθνεῖς εἰδήσεις. Ἑβδομαδιαία πολιτικὴ ἐπιθεώρησις.	

Εἰδικὰ προγράμματα καὶ μεταδόσεις διοργανοῦνται ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐπετείων ἢ ἄλλων ἐθνικῶν ἑορτῶν καὶ γεγονότων.

E. I. A. R.

Sezione Trasmissioni
Greche

Via Montello 5

ROMA (Italia)

Ἀνταποκριτὴς τμήματος
Ἑλληνικῶν μεταδόσεων καὶ
περιοδικῶ « Ραδιο-Ἐπιθε-
ώρησις » ἐν Ἑλλάδι:

κ. Μάριος Βαϊάνος

ὁδὸς Ἀκαδημίας 26

ΑΘΗΝΑΙ

RADIO

RIVISTA

PUBBLICAZIONE MENSILE DI CULTURA GRECO-ITALIANA

ANNO II - N. 3

MARZO 1939-XVII

Il presente fascicolo contiene scritti di:

C. KOTZIAS, Ministro-Governatore di Atene.

A. KERAMOPULOS, Presidente dell'Accademia di Grecia, Professore all'Università di Atene.

E. SCASSIS, Vice-Rettore e Professore all'Università di Atene.

G. ZORAS, Professore all'Università di Roma.

F. CONTOGLU, letterato e storico.

G. MURELLOS, letterato e storico della letteratura.

G. MORAITIS, letterato e critico letterario.

Il presente fascicolo contiene le rubriche:

Pagine greche: di N. Tommaseo.

Greci e Romani: studio storico-letterario.

Pagine italiane sulla Grecia: scritti di Panzini, Moro, etc.

ROMA

Via Montello 5